

Centar za demokratiju
i ljudska prava

Center for Democracy
and Human Rights

Bulevar Džordža Vašingtona 51, 3/48

81000 Podgorica, Crna Gora

tel: ++382 20 234 114, fax: ++382 20 234 368

e-mail: info@cedem.me, www.cedem.me

NEWSLETTER

Broj 38 • Novembar – Decembar 2012.

MONITORING PRAVOSUDNOG SISTEMA CRNE GORE

FINALNI IZVJEŠTAJ O MONITORINGU SUĐENJA ZA PERIOD 1. APRIL 2011 - 31. JUL 2012.

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

U predstojećem razdoblju, Crnu Goru očekuje rad na podizanju opštih kriterijuma efikasnosti i kvaliteta pravosudnog sistema, kako bi se obezbijedila puna primjena ustavnog okvira i međunarodnih standarda. Uspostavljanje nezavisnog pravosuđa je naravno složen i višesmjerni proces, jer nije dovoljno da je pravosuđe nezavisno u smislu propisa, pa makar oni bili i idealni. I Evropska komisija za efikasno pravosuđe Savjeta Evrope (CEPEJ) naglašava da nema jednostavnih niti unificiranih rješenja kada je riječ o uspostavljanju vladavine prava na političkom, socijalnom i ekonomskom planu, te da o tome kada jedan sistem treba da se mijenja i na koji način, treba da postoji konsenzus svih ključnih aktera. Stoga je pored jačanja kapaciteta, potrebno raditi i na uspostavljanju širokog dijaloga unutar pravne profesije, ali i dijaloga između pravne profesije i drugih društvenih subjekata.

Neki od izazova koji su navedeni u ovom Izvještaju mogu biti prevaziđeni zajedničkim naporima svih zainteresovanih strana, uključujući zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, ali i strukovna udruženja sudija i tužilaca, medije i organizacije civilnog društva. Međutim, kako pitanje uspjeha reformi u Crnoj Gori nije samo organizaciono, stručno i kulturološko pitanje, već nadasve pitanje političke volje, Izvještaj ima za cilj da na temelju činjenica utvrđenih u postupku monitoringa, donosi odluku koja ukaže na određene aspekte primjene krivičnog zakonodavstva koji su neophodni za poštovanje

evropskih standarda prava na pravično suđenje i rezultate ukupne pravosudne reforme.

Sa tim ciljem, monitoring tim je definisao određene preporuke koje se odnose na nastavak normativne i organizacione reforme, intenziviranje obuke sudija i budućeg sudijskog kadra, poboljšanje materijalnih uslova, kao i iznalaženje mjera za zadržavanje kadra. Dio preporuka odnosi se na unapređenje komunikacije sa sudovima u okruženju i šire, sa ciljem pronalazjenja najboljih rešenja i njihove primjene, uz napomenu da su u pitanju već poznati primjeri dobrih praksi koje se manje-više već sprovode.

Osim generalnih preporuka, monitoring tim predlaže i nekoliko mjera čije sprovođenje nije povezano sa velikim teškoćama i troškovima, a koje nam se, nakon sprovedenog monitoringa čine korisnim.

1. Odgovarajućim rešenjima ZKP-a utvrditi obavezu da se sva dokumenta koja se čitaju kao dokazi, uključujući i zapisnike o određenim dokaznim radnjama i zapisnike sa iskazima okrivljenih, svjedoka i drugih učesnika u postupku obavezno dostavljaju strankama na njihov zahtjev. Smatramo takođe, da kompletnu dokumentaciju na kojoj se temelji optužnica, treba dostaviti odbrani odmah nakon stupanja optužnice na pravnu snagu.

2. Takođe, odgovarajućim zakonskim rešenjima treba urediti da se u zapisnike unosi sve što se kaže, uključujući i pitanja, jer će se samo tako izbjeći rasprave o tome šta je ko

rekao i da li je nešto rekao, pa je neophodno bezbijediti LCD monitore na kojima bi sve stranke u postupku pratile unošenje sadržine u zapisnik sa glavnog predresa.

3. Omogućiti strankama da prije nego se odgovori na određeno pitanje iznesu svoj stav o nedozvoljenosti takvog pitanja i da se pitanje i primjedba stranke unesu u zapisnik. Ponovo ukazujemo da ovo ne znači niti treba da znači raspravu suda i stranke- sud treba da sasluša stranku i po njenom predlogu donese odluku.

4. Unaprijediti dostavu i ojačati poziciju suda prema drugim državnim organima i utvrditi adekvatne sankcije za nepostupanje po naredbama suda. U tom dijelu smatramo da treba ponovo početi aktivnosti na uspostavljanju tzv. sudske policije (ovo je već pominjano u reformi pravosuđa iz 1999) čiji će osnovni zadaci biti: održavanje reda u sudskim zgradama, dostavljanje pismena i dovođenje lica koja se nijesu odazvala sudskom pozivu. Pored praktičnog značaja, postojanje sudske policije bilo bi i dodatni doprinos nezavisnosti sudova- u ovim poslovima sudovi više ne bi zavisili od drugih organa. Ovdje posebno treba insistirati na tome da bilo sudski dostavljač, bilo poštar, obavezno utvrdi identitet lica kojem predaje poziv ili drugo pismeno.

5. Pokušati da se problemi sa neadekvatnom infrastrukturom makar privremeno i u pojedinim slučajevima rešavaju zakupom adekvatnog prostora u slučaju suđenja sa velikim brojem okrivljenih, svjedoka ili branilaca, bez obzira na to što su i takva rešenja skopčana sa određenim teškoćama. Mišljenja smo da

bi ovakvo postupanje u takvim predmetima donijelo mnogo više koristi nego štete. Ovdje ponovo ukazujemo na potrebu da se izvršna vlast mnogo više angažuje na rešavanju ovih problema i uopšte na poboljšanju materijalnog položaja sudova. U suštini, izvršna vlast bi trebalo da razmišlja isključivo na način kako da doprinese nezavisnom sudstvu i da odgovarajućim programima i strategijama utvrdi postupak i način uspostavljanja takve infrastrukture i takvih materijalnih uslova koji će u najvećoj mogućoj mjeri garantovati nezavisno sprovođenje sudske funkcije.

6. Izmijeniti, odnosno dopuniti i precizirati KZ –a u dijelu oduzimanja imovinske koristi stečene vršenjem krivičnih djela, odnosno donijeti poseban zakon- *lex specialis*.

7. Izmijeniti, odnosno dopuniti i precizirati Zakon o sudskim vještacima, odnosno donijeti novi zakon usklađen sa važećim standardima

8. Dobru praksu javnosti rada Osnovnog suda u Podgorici implementirati u svim sudovima.

9. I dalje raditi na edukaciji sudija i redovnom upaoznavanju sa praksom Evropskog suda.

10. Raditi na edukaciji predstavnika medija radi kvalitetnijeg izvještavanja o radu sudova i sprečavanja kršenja pretpostavke nevinosti, a to podrazumijeva zspecijalizovanje novinara za konkretnu oblast.

11. Problem arhitektonskih barijera treba riješiti u svim sudovima.

ANEX I

Pregled krivičnih djela u postupku monitoringa

NAZIV KD	BROJ
Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142, st. 1 KZ SRJ	2
Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika iz čl. 144 KZ SRJ	
Mučenje iz čl.167, st.3 u vezi st.2 KZ CG	3
Zloupotreba službenog položaja iz čl.416, st.5 KZ CG	12
Krijumčarenje iz čl. 265, st. 1. u vezi čl. 23, st. 2 KZ CG	2
Posebni slučajevi falsifikovanja isprave iz čl. 413, st. 1. tač. 5. u vezi čl. 412, st. 2. u vezi st. 1, u vezi čl. 49 KZ CG	1

Pronevjera iz čl. 420 KZ CG	
Primanje mita, davanje mita iz čl.424 KZ CG	2
Kriminalno udruživanje iz čl.401, st.2 KZ CG	4
Učestvovanje u grupi koja izvrši krivično djelo iz čl. 404. st.1. KZ CG	1
Stvaranje kriminalne organizacije iz čl. 401a KZ CG	2
Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici iz čl.220, st. 11 KZ CG	8
Razbojništvo iz čl.242, st. 1 u vezi čl.23 KZ CG	8
Nedozvoljeno držanje oružja i eksplozivnih materija iz čl.403, st.1 KZ CG	5
Nesavjestan rad u službi iz čl.417 st.1. KZ CG	1
Neprijavljivanje krivičnog djela i učinioca iz čl.386. st.2 KZ CG	1
Neprijavljivanje pripremanja krivičnog djela iz čl.385, st.1 KZ CG	2
Pomoć učiniocu poslije izvršenog krivičnog djela iz čl.387, st.2 u vezi st.1 KZ CG	2
Posluga iz čl.421 KZ CG	1
Prevara iz čl.244, st.3, u vezi st.1 KZ CG	2
Dogovor za izvršenje kriv. djela iz čl. 400 KZ CG	1
Ugrožavanje sigurnosti iz čl.168 KZ CG	3
Sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje iz čl.375 KZ CG	1
Nasilničko ponašanje iz čl. 399 KZ CG	3
Napad na službeno lice u vršenju službene dužnosti iz čl.376 KZ CG	1
Zloupotreba položaja u privrednom poslovanju iz čl.272. st.1	1
Zloupotreba ovlašćenja u privredi iz čl. 276 KZ CG	4
Utaja poreza i doprinosa iz člana 264 KZ CG	1
Kleveta iz čl.196 KZ CG	5
Uvreda iz čl. 195 KZ CG	6
Nesavjestan rad u službi iz čl.417, st.1. KZ CG	1
Protivzakonita naplata i isplata iz čl.418, st.1 KZ CG	1
Zlostavljanje iz čl. 166 KZ CG	1
Krađa iz čl.239 KZ CG	7
Teška djela protiv opšte sigurnosti iz čl.388. st.1 KZ CG	1
Teška krađa iz čl. 240 KZ CG	4
Izazivanje opšte opasnosti iz čl.327, st.1 KZ CG;	3
Iznuda iz čl.250, st.1 KZ CG	2
Laka tjelesna povreda iz čl. 152 KZ CG	3
Teška tjelesna povreda iz čl. 151 KZ CG	4
Ubistvo u pokušaju čl.30.st.2.tačka 6. KZRCG u vezi čl.19. KZSRJ	1
Ubistvo iz čl. 143 u vezi čl.20, st.3 KZ CG	7
Teško ubistvo iz čl. 144 KZ CG	12
Teško ubistvo iz čl.30 KZ SRJ	1
Ugrožavanje javnog saobraćaja iz čl.339. st.3. KZ CG	2
Teška djela protiv bezbjednosti javnog saobraćaja iz čl.348, st.2 KZ CG	5
Teška djela protiv zdravlja ljudi iz čl.302. st.2. u vezi čl.290. st.1. KZCG	1
Neovlašćena proizvodnja, držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz čl. 300 KZ CG	10
Izdavanje čeka i sredstava bezgotovinskog plaćanja bez pokrića iz čl.263. st.3. KZ CG	1

Falsifikovanje i zloupotreba kreditnih kartica i kartica za bezgotovinsko plaćanje iz čl.260. st.2 KZ CG	1
Falsifikovanje isprave iz čl. 412, st.2 u vezi st. 1 KZ CG	
Nezakonit ribolov iz čl.326. KZ CG	1
Šumska krađa iz čl. 324. St.2 u vezi st.1. u vezi čl.49 KZ CG	1
Uništenje i oštećenje tuđe stvari iz čl.253. st.2 u vezi st.1 KZ CG	1
Pranje novca iz čl. 268 KZ CG	3

ANEX II

Pregled predmeta po sudovima

Sud	Broj predmeta
Viši sud u Podgorici	42
Viši sud u Bijelom Polju	13
Osnovni sud u Podgorici	36
Osnovni sud u Bijelom Polju	5
Osnovni sud u Rožaju	8
Osnovni sud u Baru	9
Osnovni sud u Kotoru	11

ANEX III

Praksa Evropskog suda za ljudska prava zasnovana na članu 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima

Tokom trajanja postupka, stranke mogu da primijene određeni broj odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima, a naročito član 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života), član 10 (sloboda izražavanja), član 13 (pravo na djelotvoran pravni lijek) i, kao najvažniji, član 6 (pravo na pravično suđenje). Svrha ovog uputstva je da se pozabavi problematičnim pitanjima i incidentima koje su sudski posmatrači CEDEM-a utvrdili kao moguća kršenja Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP), tako što predstavlja odgovarajuća načela i sudsku praksu u vezi sa utvrđenim zasebnim oblastima koje se tiču člana 6. Upravo zbog toga ovo uputstvo nije sveobuhvatni pregled člana 6, već ga treba koristiti kao sredstvo koje služi kao polazna osnova. Iako suđenja, kao ona koja su pratili sudski posmatrači CEDEM-a, često pokreću pitanja u vezi sa članom 8 (a posebno u vezi sa prihvatljivošću dokaza) i članom 10 (u vezi sa izvještavanjem medija o suđenjima), ovo uputstvo će se prevashodno baviti „krivičnim“ aspektima člana 6.

1. Svako, prilikom utvrđivanja njegovih građanskih prava i obaveza ili osnovanosti krivične optužbe protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se mediji i javnost mogu isključiti iz cjelokupnog ili jednog dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili državne bezbjednosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života stranka, ili kada to sud smatra nužno potrebnim u posebnim okolnostima kada bi uključivanje javnosti moglo nanijeti štetu interesima pravde.

2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se na osnovu zakona ne dokaže njegova krivica.

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća osnovna prava: (a) da odmah, na jeziku koji razumije i detaljno, bude obaviješten o prirodi i razlogu optužbe protiv njega; (b) da mu se obezbjede adekvatno vrijeme i uslovi za pripremanje odbrane; (c) da se brani lično ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili, ukoliko ne raspolože sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno kada to nalažu interesi pravde;

1. Uvod u član 6

Član 6 jamči pravo na pravično suđenje i zauzima centralnu ulogu u sistemu Konvencije zahvaljujući njegovom suštinskom značaju u demokratskom društvu. Obuhvata načelo vladavine prava na kojem se temelji društvo i odražava dio zajedničkog nasljeđa država ugovornica. O značaju ovog prava svjedoči veliki broj predavki i sudska praksa u vezi sa njim; naime, član 6 je odredba na koju se podnosioci predavki pred Evropskim sudom za ljudska prava (ESLJP) najčešće pozivaju. Član 6 ima širok opseg primjene i obuhvata kako žalbene, tako i sudske i neke pretkrivične postupke. Takođe se primjenjuje na određene disciplinske i druge postupke pred specijalnim sudovima. Sud je naglasio da je Konvencija „živi instrument“ i da ga treba tumačiti u svjetlu sadašnjih uslova. Kao takva, sudska praksa u okviru člana 6 se tokom godina tako razvila da je obuhvatila širok opseg sudskih postupaka; i zaista, Sud je već izjavio da nema opravdanja za restriktivno tumačenje stava 1 člana 6.

Član 6 se tumači tako da obezbjeđuje procesnu, ali ne i materijalnu, garanciju prava stranaka na građanski postupak i prava okrivljenih u krivičnom postupku. To znači da je uloga

Suda da razmotri da li je postupak koji je vođen pred domaćim sudom, uzet u cjelini, bio u skladu sa standardima pravičnosti utvrđenim u članu 6. To je više uslov procesa, nego li uslov rezultata. Uopšteno govoreći, Sud ne razmatra da li su pravni nalazi domaćih sudova usklađeni sa odredbama materijalnog krivičnog prava države ugovornice, niti da li su osuda ili presuda odgovarajuće. Sud je jasno istakao da ga ne treba posmatrati samo kao višestepeni sud u redovnom žalbenom postupku i stoga se neće baviti činjeničnim greškama niti meritumom određene presude. Slično drugim odredbama iz Konvencije, mnogi od uslova iz stava 1 člana 6 imaju „autonomno“ značenje i nalažu tumačenje koje se može razlikovati od onog koje su dali domaći sud ili državni organi. Posebno su autonomni koncepti „krivične optužbe“ i „građanskih prava i obaveza“. To znači da definicija koju daje nacionalno zakonodavstvo nije odlučujuća u odnosu na pitanje i na Sudu je da odluči, na osnovu sopstvenih ustanovljenih kriterijuma, da li će se određeni postupak posmatrati kao „krivični“ ili će se odnositi na „građanska prava i obaveze“. Takođe postoji razlika između procesne zaštite u krivičnim i građanskim predmetima. Dok stavovi 2 i 3 člana 6 sadrže konkretne odredbe u kojima se utvrđuju dodatni procesni

standardi primjenjivi samo u krivičnim predmetima, stav 1 člana 6 se primjenjuje kako na „građanske“ tako i na „krivične“ postupke.

2. Opšta načela člana 6

Uočeni problemi

Tokom posmatranja, sudski posmatrači CEDEM-a su utvrdili nekoliko sljedećih pitanja u vezi sa dokazima:

- zvanično proglašenje krivice prije nego je krivica dokazana u skladu sa zakonom
- objavljivanje članaka u novinama u kojima se okrivljeni opisuju kao krivci
- ponašanje vještaka koji postupaju u ime tužioca
- tužilac ima pristup odgovarajućim informacijama koje nisu bile dostupne odbrani
- trajanje postupka
- objavljivanje informacija sa suđenja
- pristup javnosti suđenju.

U ovom dokumentu će sada biti razmotreno da li i kako su ova pitanja regulisana članom 6 Konvencije.

Uvod

Kao što je već pojašnjeno, načela ustanovljena u članu 6 se odnose kako na krivične predmete, tako i na utvrđivanje „građanskih prava i obaveza“. Ovim izvještajem su prevashodno obuhvaćena načela koja se primjenjuju na krivične predmete. Član 6 utvrđuje određeni broj prava koja su od suštinskog značaja za pravičnost krivičnog postupka. Ona obuhvataju materijalna prava u skladu sa stavom 1 člana 6 koja se obično nazivaju „opštim načelima pravičnosti“ ili „podrazumjevanim elementima pravičnog suđenja“. To su pravo na pristup sudu; nezavisan i nepristrasan sud ustanovljen u skladu sa zakonom; pravičnost postupka; i suđenje u razumnom roku. Pored toga, tu su i pretpostavka nevinosti iz stava 2 člana 6 koja

u suštini zabranjuje preuranjeno proglašenje krivice. U sljedećem odjeljku su pojedinačno obrađena ova opšta načela.

2.1 Pretpostavka nevinosti

- ❖ Lice protiv kojeg je podignuta „krivična optužba“ treba smatrati nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica za krivično djelo.

Prilikom utvrđivanja da li je došlo do kršenja ovog prava od Suda će se zahtijevati da razmotri na koje načine su u postupku pred domaćim sudom razmatrane činjenične pretpostavke i teret dokazivanja; način na koji su optuženi sankcionisani u pogledu troškova ili na koji se donešene oslobađajuće presude zbog mentalnog stanja; i zabrana proglašenja krivice od strane službenih lica. Termin „krivična optužba“ ima isto autonomno značenje kao i u drugim dijelovima člana 6. Ne odnosi se na pojedinca za kojeg se sumnja da je počinio krivično djelo, a protiv kojeg još uvijek nije podignuta „krivična optužba“. U predmetu *Allenet de Ribemont protiv Francuske*¹, viši policijski službenik je podnosioca predstavke opisao kao jednog od „podstrekača“ ubistva. Iako još uvijek nije bio optužen na osnovu francuskih zakona u trenutku kada je data ova izjava, podnosilac predstavke je uhapšen i zadržan u policijskom pritvoru. Sud je smatrao da je podnosilac predstavke „optužen“ u smislu člana 6 i da je došlo do kršenja pretpostavke nevinosti.

Ovo načelo se odnosi na „krivični“ postupak u cjelini, nezavisno od faze u kojoj se nalazi ili njegovog ishoda. Takođe se može odnositi na neke vrste građanskih predmeta, kao što su disciplinski postupak u vezi sa radnim pravom ili zahtjevi na naknadu štete koje podnose lica koja su bila osumnjičena ili optužena za krivično djelo, pod uslovom da su ti građanski postupci posljedica već sprovedenog krivičnog postupka ili su u vezi sa njim.

Iako pravila koja utvrđuju pravne i činjenične

¹ *Allenet de Ribemont protiv Francuske*, 10. februar 1995.

pretpostavke koje prebacuju teret dokazivanja na optuženog koji treba da ih opovrgne ne dovode automatski do kršenja pretpostavke nevinosti, Evropski sud će razmotriti da li je sud pred kojim je vođen postupak istinski zadržao slobodu ocjenjivanja prilikom utvrđivanja krivice optuženog. U predmetu Salabiaku protiv Francuske², podnosilac predstavke je bio izložen pretpostavci odgovornosti nakon što je preuzeo isporuku zaključanog kamiona za koji je dokazano da sadrži narkotike. Sud ipak nije ustanovio da je došlo do kršenja jer se domaći sud nije automatski oslanjao na tu pretpostavku, već je zadržao slobodu ocjenjivanja i poklonio dovoljno pažnje činjenicama u predmetu.

Izjavama sudija nakon završetka postupka ili nakon donošenja oslobađajuće presude kojima se izražava stav da je podnosilac predstavke kriv će se prekršiti pretpostavka nevinosti. U predmetu Minelli protiv Švajcarske³ je došlo do obustave gonjenja podnosioca zahtjeva po privatnoj tužbi jer je ista zastarjela. Domaći sud je zatim naložio podnosiocu predstavke da plati dio troškova privatnog tužioca i suda na osnovu toga da bi podnosilac predstavke „vrlo vjerovatno“ bio osuđen da je suđenje u vezi sa predmetom bilo sprovedeno. Kršenje je utvrđeno jer je u izjavi navedeno da je podnosilac predstavke kriv, iako formalno nije donešena odluka o krivici. Evropski sud je u predmetu Matijašević protiv Srbije⁴ naveo da će pretpostavka nevinosti iz stava 2 člana 6 Konvencije biti prekršena ako sudska odluka, ili čak i izjava službenog lica u vezi sa optuženim, odražava mišljenje da je on kriv prije nego je njegova krivica dokazana u skladu sa zakonom. Sud je dao opsežno tumačenje termina „službeno lice“ obuhvatajući njime ne samo sudije, tužioce i policijske službenike već i dobro poznate javne i političke ličnosti. Međutim, Sud je naglasio da prilikom utvrđivanja da li je došlo do kršenja pretpostavke nevinosti treba uzeti u obzir kontekst i značenje određene izjave,

a ne samo njenu formulaciju. U predmetu Daktaras protiv Litvanije,⁵ advokat odbrane je izjavio da dokaz u spisima predmeta nije „dokazao“ krivicu njegovog klijenta i zatražio da krivični postupak protiv podnosioca predstavke bude obustavljen na osnovu nedostatka dokaza. Tužilac je dao pisani odgovor u kojem je izjavio da je „krivica dokazana“ na osnovu dokaza prikupljenih u pretkrivičnom postupku. Sud je u nalazu u kojem je izjavljeno da nije došlo do kršenja naveo da izjava nije data u nezavisnom i javnom kontekstu, kao što je konferencija za štampu, već u okviru obrazloženog rješenja u preliminarnoj fazi krivičnog postupka.

2.2 Pravo na pristup sudu

- ❖ Pojedincu se mora obezbjediti razmatranje predmeta pred sudom u cilju donošenja odluke, bez neprimjerenih pravnih ili praktičnih prepreka koje bi stajale na njegovom ili njenom putu.

Pravo na pristup sudu nije izričito navedeno u članu 6, ali se prema tumačenju Suda može zaključiti da tekst podrazumjeva njegovu zaštitu. Pravo na pristup sudu nije apsolutno i ima različite oblike u krivičnim i građanskim sferama. Iako država može regulisati pristup sudu, ograničenja koja ona primjenjuje ne smiju ograničiti pristup u obimu koji bi štetio samoj suštini prava.⁶ Nadalje, svako ograničenje mora imati legitiman cilj i biti u skladu sa načelom srazmjernosti.

Postoje moguća kršenja člana 6 tamo gdje su procesne ili praktične prepreke dovele do onemogućavanja djelotvornog pristupa advokata sudu. Sud je zauzeo stav da je odbijanje da se zatvoreniku dozvoli kontakt sa advokatom radi pokretanja postupka u vezi klevete protiv zatvorskog službenika dovelo do kršenja ovog prava.⁷ Nije bilo značajno to

2 Salabiaku protiv Francuske, 07. oktobar 1988.

3 Minelli protiv Švajcarske, 25. mart 1983.

4 Matijašević protiv Srbije, 19. septembar 2006.

5 Daktaras protiv Litvanije, 10. oktobar 2000.

6 Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. maj 1985.

7 Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 21. februar 1975.

što se uplitanje odnosilo na njegovo pravo na pristup advokatu, a ne na pristup sudu. Pravo podrazumjeva pravo na „djelotvoran pristup“ i ono može obuhvatati i pravnu pomoć.

„Pravo na pristup sudu“ takođe podrazumjeva pravo na pravnu izvjesnost i blagovremeno izvršavanje sudskih odluka. Pravna izvjesnost zahtijeva djelotvorne sudske odluke. To znači da kada presuda u građanskom postupku ili oslobađajuća presuda u krivičnom postupku postanu pravnosnažne ne treba da postoji rizik od njihovog preinačavanja. Ovaj problem može nastati onda kada procesni zakon države sadrži ovlašćenje koje omogućava službenom licu, kao što je tužilac, da interveniše pomoću specijalne ili izvanredne žalbe nakon isteka uobičajenih vremenskih rokova. Sud je u predmetu Bujnita protiv Moldavije⁸ ustanovio da je došlo do kršenja prava na pravično suđenje gdje je oslobađajuća presuda, protiv koje je podnešena žalba i koja je postala konačna, kasnije ukinuta na zahtjev tužioca bez iznošenja novih dokaza. Sud je smatrao da bi najadekvatniji oblik obeštećenja bio da organi potvrde pravnosnažnu oslobađajuću presudu podnosioca predstavke i da njegova presuda bude izbrisana počev od tog datuma. Sljedeći suštinski aspekt ovog prava je izvršenje pravnosnažne sudske presude. Sud je ustanovio da je došlo do kršenja ovog prava u predmetu Kyrtatos protiv Grčke⁹ gdje domaći organi tokom perioda dužeg od sedam godina nisu preduzimali neophodne mjere za sprovođenje pravnosnažnih, izvršnih sudskih odluka. Značajno je napomenuti da će Sud ispitati odlaganje izvršenja presuda u okviru „prava na pristup sudu“, a ne u okviru pritužbe na trajanje postupka (vidjeti 2.6 u tekstu koji slijedi). Prilikom ocjenjivanja adekvatnosti odlaganja u izvršenju sudske odluke, Sud će razmotriti složenost predmeta i ponašanje stranaka. Nadalje, jamčenje prava na pristup sudu je autonomno u odnosu na uslove iz nacionalnog zakonodavstva jer kršenje vremenskih rokova utvrđenih u nacionalnom zakonodavstvu ne podrazumjeva nužno

kršenje člana 6. Odlaganje izvršenja je prihvatljivo pod uslovom da ne škodi samoj suštini prava na pristup sudu.¹⁰ Sud je u predmetu Jasiuniene i ostali protiv Litvanije¹¹ ustanovio da je došlo do kršenja jer izvršni organi nisu izvršili presudu domaćeg suda koja ih je obavezivala da podnosiocu predstavke daju obeštećenje u vidu zemljišta u skladu sa posebnim nacionalnim zakonodavstvom koje uređuje restituciju imovinskih prava, i to tokom perioda od osam godina od datuma donošenja sudske odluke.

U predmetu Stojanovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije¹² podnosilac predstavke je bio makedonski državljanin koji se žalio na činjenicu da nikada nije donešena odluka o njegovom zahtjevu za obeštećenje koja je bila podnijeta tokom krivičnog postupka. Sud je zauzeo stav da je činjenica da domaći krivični sud nije riješio zahtjev podnosioca predstavke značila onemogućavanje pristupa sudu koji je regulisan u stavu 1 člana 6. Sud je u predmetu Garzičić protiv Crne Gore¹³ ustanovio da je došlo do kršenja prava na pristup sudu jer je Vrhovni sud Crne Gore neosnovano odbio da razmotri zahtjev podnosioca predstavke da preispita odluku nižeg suda. Dva novija predmeta, Delvina protiv Albanije¹⁴ i Eltari protiv Albanije, su se ticala neizvršavanja pravnosnažnih sudskih odluka donijetih u korist podnosioca predstavke. Sud je zauzeo stav da je pravo oba podnosioca na pristup sudu bilo prekršeno.

2.3 Nezavisan i nepristrasan sud

- ❖ Za krivične predmete i predmete koji se tiču „građanskih prava i obaveza“ se mora održati rasprava pred nezavisnim i nepristrasnim sudom ustanovljenim na osnovu zakona.

¹⁰ Burdov protiv Rusije

¹¹ Jasiuniene i ostali protiv Litvanije, 06. mart 2003.

¹² Boris Stojanovski protiv Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, 06. maj 2010.

¹³ Garzičić protiv Crne Gore, 21. septembar 2010.

¹⁴ Delvina protiv Albanije, 08. mart 2011. i Eltari protiv Albanije, 08. mart 2011.

⁸ Bujnita protiv Moldavije, 16. januar 2007.

⁹ Kyrtatos protiv Grčke, 22. maj 2003.

Iako se radi o različitim konceptima, postoji bliska veza između garancija za postojanje „nezavisnog“ i „nepristrasnog“ suda. Naime, Sud često razmatra ova dva pojma zajedno. Fraza „sud ustanovljen na osnovu zakona“ se odnosi na tijelo čija funkcija je da utvrđuje stvari u svojoj nadležnosti, u postupcima koji se sprovode na način kao što je propisano.¹⁵ Iako članovi tog tijela ne moraju nužno da budu advokati ili kvalifikovane sudije, sud mora da bude nadležan za donošenje pravno obavezujućih odluka koje ne može izmjeniti neko nesudsko tijelo. Neće biti dovoljno da tijelo ima samo kapacitet za davanje preporuka ili savjeta. Činjenica da tijelo obavlja druge funkcije, pored sudske funkcije, ne znači nužno da to nije „sud“¹⁶ Tijela koja spadaju u „sudove ustanovljene na osnovu zakona“ obuhvataju stručna disciplinska tijela¹⁷; vojna i zatvorska disciplinska tijela¹⁸; i upravna tijela koja se bave pitanjima reformi vezanih za zemljište.¹⁹

„Nezavisan“ sud je onaj koji je nezavisan od izvršne vlasti, stranaka, kao i od zakonodavne vlasti odnosno Skupštine. Prilikom razmatranja da li je sud „nezavisan“, Evropski sud uzima u obzir način imenovanja članova, njihove mandate, postojanje garancija da nema spoljnog pritiska i pitanje da li tijelo odaje utisak da je nezavisno. Značajno je napomenuti da imenovanja koja vrši izvršna vlast neće dovesti do kršenja člana 6 ako imenovani ne primaju uputstva od ministra prilikom obavljanja svoje uloge u sprovođenju sudskog postupka, ili ako su pravno obavezani da postupaju nezavisno.

„Nepristrasnost“ nalaže da sud postupa na način koji nije pristrasan i koji ne uključuje predrasude u odnosu na stranke. Test nepristrasnosti postoji u dva oblika: subjektivnom i objektivnom. To znači da će Evropski sud razmotriti da li je sud subjektivno nepristrasan u smislu da li su njegovi članovi pod uticajem ličnih

predrasuda i da li, sa objektivnog stanovišta, postoji utisak nepristrasnosti i da li su garancije nepristrasnosti u datoj situaciji takve da isključuju osnovanu sumnju u vezi sa predmetom.

Uopšteno govoreći, vrlo je teško da pojedinac dokaže ličnu predrasudu kod sudije tako da se mora pretpostaviti da lična nepristrasnost postoji sve dok se ne dokaže suprotno. U predmetu Kyprianou protiv Kipra²⁰, sudije koje su vodile postupak protiv podnosioca predstavke zbog nepoštovanja suda su izričito izjavile da su „duboko uvrjedene kao ličnosti“ ponašanjem podnosioca predstavke pred sudom za koje je presuđeno da je predstavljalo krivično djelo nepoštovanja suda. Formulacija izjava sudija u osuđujućoj presudi podnosioca predstavke, zajedno sa brzinom kojom je vođen postupak, je pokazala nedostatak nepristrasnosti u okviru subjektivnog testa.

U poređenju sa subjektivnim testom, Sud se suočio sa većim brojem situacija u kojima se bavio objektivnim testiranjem nepristrasnosti. Sud je stavio snažan akcenat na značaj utisaka imajući u vidu povjerenje koji sudovi u demokratskom društvu moraju izgraditi kod javnosti i kod okrivljenih u krivičnom postupku. Objektivni test nepristrasnosti nalaže manje ozbiljan teret dokazivanja za podnosioca zahtjeva. Utisak pristrasnosti ili osnovana sumnja u nedostatak pristrasnosti je dovoljan sa stanovišta običnog razumnog posmatrača.²¹ Osnovana sumnja može nastati na više načina. Na primjer, u situacijama kada isti sudija interveniše u različitim fazama istog postupka; zbog toga što je sudija ranije bio zaposlen kod jedne od stranaka; ili ako je došlo do intervenisanja sa tužilačkih i sudskih funkcija. Međutim, sama pripadnost člana suda određenoj društvenoj grupi ili udruženju – kao što je pripadnost istoj političkoj partiji ili vjeroispovjesti kao jedna od stranaka u postupku – nije dovoljno da održi osnovanu sumnju u okviru objektivnog testa.

¹⁵ Belilos protiv Švajcarske, 29. april 1988.

¹⁶ H. protiv Belgije, 30. novembar 1987.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Engel i ostali protiv Holandije, 08. jun 1976.

¹⁹ Ettl i ostali protiv Austrije, 23. april 1987.

²⁰ Kyprianou protiv Kipra (GC), 15. decembar 2005.

²¹ Piersack protiv Belgije, 01. oktobar 1982.

1.4. Značenje pravičnosti i ravnopravnosti stranaka

- ❖ Uslov „pravičnosti” obuhvata postupke u cjelini i odvojen je od pitanja da li je sudska odluka „ispravna” ili „pogrešna”. Načelo ravnopravnosti stranaka nalaže da se svakoj stranci mora pružiti odgovarajuća mogućnost da iznese svoj slučaj pod uslovima koji je ne dovode u značajno nepovoljniji položaj u odnosu na suprotnu stranu.

Pitanje da li je lice imalo „pravično” suđenje se posmatra na osnovu kumulativne analize svih faza, a ne samo konkretnog incidenta. To znači da procesna greška na jednom nivou može biti ispravljena u kasnijoj fazi. Koncept „pravičnosti” je takođe autonoman u odnosu na način na koji se u domaćem postupku tumači kršenje odgovarajućih pravila i kodeksa, s tim da procesna greška koja dovede do povrede postupka pred domaćim sudom – čak i upadljiva greška – ne može sama po sebi prouzrokovati „nepravično” suđenje. Slično tome, kršenje člana 6 se može utvrditi i onda kada je nacionalno zakonodavstvo ispoštovano. Međutim, u predmetu Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španije²² je došlo do kršenja člana 6 zbog kumulativnog dejstva različitih procesnih grešaka – uprkos činjenici da svaka greška, uzeta pojedinačno, ne bi ubijedila Sud da je postupak bio „nepravičan”.

Iako je na nacionalnom zakonodavstvu da propiše pravila o prihvatljivosti dokaza i na domaćim sudovima da ocijene dokaze, uslovi optužnog načela podrazumjevaju da su priroda prihvaćenih dokaza i način na koji domaći sudovi postupaju prema njima relevantni za član 6. U tom kontekstu, „optužni” podrazumijeva da su objema stranama na raspolaganju relevantni materijali i dokazi. Postoji značajan stepen preklapanja između optužnog načela i ravnopravnosti stranaka. „Ravnopravnost stranaka” takođe nalaže

pravičnu ravnotežu između stranaka i u suštini podrazumjeva ravnopravnu procesnu mogućnost da se iznese slučaj. Načelo se odnosi kako na građanske tako i na krivične predmete. Moraju postojati adekvatne procesne garancije koje odgovaraju predmetu uključujući, gdje je to moguće, i adekvatnu mogućnost za iznošenje dokaza, osporavanje dokaza suprotne strane i iznošenje argumenata u vezi sa spornim pitanjem.²³ Za više informacija o ovome vidjeti Odjeljak 3 u tekstu koji slijedi.

2.4 Lično prisustvo i javnost

- ❖ Pravo na „javnu raspravu” proizilazi iz formulacije člana 6, ali se predmeti iz ove kategorije obično posmatraju sa opštijeg stanovišta „pravičnosti”. Ovaj element „pravičnosti” se sastoji iz četiri prava koja se podrazumjevaju: (1) pravo na usmenu raspravu i lično prisustvo učesnika u građanskom postupku ili optuženog u krivičnom postupku; (2) pravo na djelotvorno učešće; (3) pravo podnosioca predstave da traži prisustvo trećih strana i medija na raspravi (javnost); (4) pravo na objavljivanje sudske odluke.

Uslov prisustva u prvom stepenu je skoro pa apsolutan, iako je hipotetički navedeno da može postojati izuzetak u „posebnim okolnostima”.²⁴ Iako prisustvo pretpostavlja održavanje usmene rasprave, ne mora svaka usmena rasprava da bude javna. Prisustvo pred apelacionim sudom se zahtijeva onda kada se isti bavi činjeničnim i pravnim pitanjima i kada ima potpuno ovlašćenje da ukine ili izmjeni odluku nižeg suda. Sud je u predmetu Ekbatani protiv Švedske²⁵ zauzeo stav da je odsustvo optuženog u krivičnom predmetu pred apelacionim sudom koji se bavio činjeničnim i pravnim pitanjima dovelo do kršenja uslova prisustva. Međutim, Sud

²³ H. protiv Belgije, 30. novembar 1987.

²⁴ Allan Jacobsson (br. 2) protiv Švedske, 19. februar 1998.

²⁵ Ekbatani protiv Švedske, 36. maj 1988.

²² Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španije, 06. decembar 1988.

je u predmetu Kremzow protiv Austrije²⁶ zauzeo stav da nije došlo do kršenja kada optuženi nije lično prisustvovao postupku za krivični predmet (već ga je zastupao advokat) tokom rasprave u okviru žalbenog postupka u vezi sa njegovim zahtjevom za poništenje. Suđenja in absentia će biti dozvoljena samo pod uslovom da su organi uložili najveće napore da pronađu okrivljene i da su ih obavjestili o raspravama koje treba da se održe. U svakom slučaju, okrivljeni zadržava pravo na ponovno suđenje u potpunosti u slučaju ponovnog pojavljivanja.

Sud je u predmetu Stanford protiv Ujedinjenog Kraljevstva²⁷ zauzeo stav da učesnik u građanskom postupku ili optuženi u krivičnom postupku moraju biti sposobni da djelotvorno učestvuju na sudskoj raspravi koja mora biti organizovana tako da uzme u obzir njihovo fizičko i mentalno stanje, godine i druge lične karakteristike. U istom predmetu zauzet je stav da bi pomoć advokata mogla da kompenzuje ličnu sposobnost podnosioca predstavke da djelotvorno učestvuje.

Argument u prilog javnosti postupka je zaštita učesnika u građanskom postupku ili optuženih u krivičnom postupku od sprovođenja pravde u tajnosti i obezbjeđivanje veće vidljivosti pravde, uz održavanje povjerenja javnosti u pravosudni sistem.²⁸ Iako se radi o uslovnom pravu, pretpostavka uvijek mora biti u korist javne rasprave, dok isključivanje javnosti mora biti strogo uslovljeno okolnostima u predmetu. Sud je u predmetu Riepan protiv Austrije²⁹ ustanovio da je došlo do kršenja zahtijeva za prisustvom javnosti prilikom održavanja rasprave zatvorene za javnost u vezi sa novom optužbom protiv osuđenog zatvorenika, dok organi nisu preduzeli korake da informišu javnost o datumu i mjestu suđenja u zatvoru. Sud nije u obavezi da čita svoju cjelokupnu presudu u sudu otvorenom za javnost; dovoljno je objaviti je u pisanom obliku iako odluka mora biti raspoloživa za

uvid u pisarnici suda.³⁰

2.5 Trajanje postupka

- ❖ Stranke u građanskom postupku i optuženi u krivičnom postupku treba da budu zaštićeni od pretjeranih odlaganja sudskog postupka.

Opravdanost trajanja postupka se ocjenjuje u svjetlu određenih okolnosti u predmetima pri čemu se uzimaju u obzir složenost predmeta, ponašanje podnosioca predstavke, ponašanje organa i onoga što predstavlja rizik po podnosioca predstavke. Predmet se može smatrati složenim zbog pravnih složenosti postupka koje mogu da proisteknu iz, na primjer, obaveze domaćih sudova da primjenjuju neki novi propis. Ako Sud prihvati da je ustanovljeno da je postupak složen onda će, uopšteno govoreći, organima dati duži vremenski period za njegovo zaključivanje. Ako su odlaganja prouzrokovali učesnici u građanskom postupku ili optuženi u krivičnom postupku onda se ona ne uzimaju u obzir u odmjeravanju opravdanosti trajanja postupka sa stanovišta člana 6. Međutim, ne može se okriviti optuženi zato što je u odbrani sopstvenih interesa u potpunosti iskoristio zakonske mogućnosti koje mu je pružilo nacionalno zakonodavstvo.³¹ Odlaganja koja se pripisuju organima koji krše uslov „razumnog vremenskog perioda“ su se odnosila na sljedeće: ponovljeno vraćanje predmeta istražiteljima na istim osnovama u cilju sprovođenja novih istraga³²; ponovljeni pokušaji da se isti svjedoci pozovu na suđenje³³; česte izmjene u sastavu suda u kojem se održava suđenje³⁴; i odlaganja u upućivanju predmeta iz prvostepenog suda u apelacioni sud.³⁵ Međutim, Sud je u predmetu Zimmerman i Steiner³⁶ ustanovio da uobičajena odlaganja povremeno

30 Pretto i ostali protiv Italije, 08. decembar 1983.

31 Kolomiyets protiv Rusije, 22. februar 2007.

32 Šleževičius protiv Litvanije, 13. novembar 2011.

33 Kuvikas protiv Litvanije, 27. jun 2006.

34 Simonavičius protiv Litvanije, 27. jun 2006.

35 Martins Moreira protiv Portugala, 26. oktobar 1988

36 Zimmermann and Steiner protiv Švajcarske, 13. jul 1983.

26 Kremzow protiv Austrije, 21. septembar 1993.

27 Stanford protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 23. februar 1994.

28 Axen protiv Njemačke, 08. decembar 1983.

29 Riepan protiv Austrije, 14. novembar 2000.

izazvana obimom rada u sudovima mogu biti prihvatljiva pod uslovom da ne traju tokom dužeg vremenskog perioda i da organi preduzimaju odgovarajuće korake u postavljanju prioriteta u rješavanju predmeta na osnovu njihove hitnosti i značaja.³⁷

U okviru uslova za razumnim trajanjem ne postoje absolutni vremenski rokovi. Uopšteno govoreći, očekuje se da se krivični postupak sprovodi ekspeditivnije nego građanski. Sud će uzeti u obzir kakav je „rizik“ podnosioca predstavke. U krivičnim predmetima garancija razumnog roka počinje da teče od trenutka kada je protiv okrivljenog formalno podignuta optužba. Građanski postupci počinju pokretanjem sudskog postupka i završavaju se kada je slučaj pravnosnažno zaključen.

Sud je u predmetu Majaric protiv Slovenije³⁸ jednoglasno zaključio da je došlo do kršenja stava 1 člana 6 jer je krivični postupak pred domaćim sudom trajao duže od četiri godine i pet mjeseci. Sud je u predmetu Janković protiv Hrvatske³⁹ zauzeo stav da je za građanski i izvršni postupak u ukupnom trajanju od osam godina, pet mjeseci i šest dana bilo potrebno isuviše dugo vremena čime je došlo do kršenja uslova „razumnog vremenskog perioda“.

3. Dokazi

Uočeni problemi

Tokom posmatranja, sudski posmatrači CEDEM-a su utvrdili nekoliko sljedećih pitanja u vezi sa dokazima:

- sprovođenje postupka tokom prepoznavanja osumnjičenih lica
- dobijanje priznanja
- postupanje prema svjedočenju
- značaj nalaza vještačenja

Uvod

Uopšteno govoreći, na domaćim sudovima

³⁷ Međutim, ovaj predmet je sada prilično zastario i na njega se moguće oslanjati samo u izuzetnim okolnostima.

³⁸ Majaric protiv Slovenije, 08. februar 2000.

³⁹ Janković protiv Hrvatske, 05. mart 2009.

je da utvrde prihvatljivost dokaza i da ocjene dokaze. Međutim, ESLJP će utvrditi postojanje kršenja Konvencije ako je, uzimajući u obzir okolnosti predmeta u cjelini, podnosilac predstavke bio lišen mogućnosti da djelotvorno učestvuje u postupku ili ako je položaj odbrane značajno oslabljen.⁴⁰ Stoga korišćenje dokaza pribavljenih kršenjem pravila iz nacionalnog zakonodavstva ne znači nužno da je došlo do kršenja člana 6. Slično tome, oslanjanje na dokaze pribavljene kršenjem nekog drugog člana Konvencije (na primjer člana 8, pravo na privatni i porodični život) ne dovodi nužno do kršenja uslova za pravično suđenje iz člana 6. Međutim, dokaz pribavljen kršenjem člana 3 (zabrana mučenja, neljudskog i ponižavajućeg postupanja) će u većini slučajeva dovesti do sprovođenja postupka kojim se krši član 6. Da li će sud ustanoviti da je došlo do kršenja zavisi od niza faktora kao što su:

- i. odredba iz Konvencije za koju se tvrdi da je prekršena (članovi 3, 6, 8 itd.)
- ii. uloga koju su dokazi odigrali u postupku
- iii. postojanje adekvatnih garancija kojima se obezbjeđuje sudski nadzor nad navodnim kršenjima Konvencije

U sljedećem odjeljku su obrađeni različiti aspekti prihvatljivosti dokaza.

3.1 Iznošenje dokaza

- ❖ Domaći sudovi su u obavezi da obezbjeđe odgovarajuće i pravično iznošenje dokaza.

To u praksi znači da se od Suda može zahtijevati da izvrši ispravku neadekvatnog iznošenja dokaza bilo koje od stranaka. Predmet Barbera, Messegue i Jabardo protiv

40 Vidjeti Dombo Beheer BV protiv Holandije, 27. oktobar 1993.

Španije⁴¹ se odnosio na slučaj pljačke i ubistva za koji su donešene presude u trajanju do 36 godina, a koji je razmotren na suđenju koje je trajalo jedan dan. Uprkos činjenici da su i tužilac i odbrana odustali od usmenog iznošenja pisanih dokaza na suđenju, ESLJP je ustanovio da to nije Suda oslobodilo od obaveze da obezbijedi suđenje koje je u skladu sa članom 6.

Nekoliko faktora je relevantno prilikom utvrđivanja da li su dokazi iznešeni na odgovarajući i pravičan način. Činjenica da nijedna od stranka nije dala prigovor na iznošenje određenih dokaza je značajna, ali ne i odlučujuća.⁴² Biće uzet u obzir bilo koji dio postupka koji bi mogao ublažiti ili ispraviti navodnu nepravdičnost. Pored toga, značajno je i da li je predmet bio pažljivo razmotren u žalbenom postupku.

3.2 Prepoznavanja osumnjičenih lica

- ❖ Prepoznavanja osumnjičenih lica moraju biti organizovana na način kojim se ne oduzima njihova dokazna vrijednost.

Domaći organi su u obavezi da obezbijede da prepoznavanja osumnjičenih lica budu sprovedena bez nepravilnosti koje bi mogle prouzrokovati nepravdično suđenje. Na primjer, ESLJP je u predmetu Laska i Lika protiv Albanije⁴³ u kojem je osuđujuća presuda donešena na osnovu rezultata prepoznavanja osumnjičenih ustanovio da to što su podnosioci predstavke natjerani da nose crno-bijele fantomke slične onima koje su nosili navodni počinioci, dok su ostali nosili crne maske, nije bilo u skladu sa članom

41 Barbera, Messegue i Jabardo protiv Španije, 06. decembar 1988.

42 Karen Reid, Evropska konvencija o ljudskim pravima – upustvo za praktičare, str. 150. Vidjeti, na primjer, X protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 06. oktobar 1976.

43 Laska i Lika protiv Albanije, 20. april 2010.

6. Razlog je činjenica da je ovo dovelo do „upiranja prstom krivice“ na podnosiocu predstavke i stoga nije moglo imati dokaznu vrijednost.

3.3 Priznanje i prinuda

- ❖ Dokazi pribavljeni pod prinudom i/ili prisilom ne smiju imati odlučujuću i ključnu težinu u donošenju osuđujuće presude.

Nikada se ne treba oslanjati na optužujuće dokaze pribavljene kršenjem člana 3, zabrana mučenja, kao na dokaze kojim se ustanovljava krivica žrtve.⁴⁴ Međutim, Sud je ostavio otvoreno pitanje da li okolnosti koje nisu prouzrokovale mučenje, ali jesu uključile neljudsko i ponižavajuće postupanje, automatski dovode do nepravdičnog suđenja.⁴⁵ Ti predmeti će zavisiti od činjenica u pojedinačnom predmetu i Sud će prilikom njihovog utvrđivanja obratiti posebnu pažnju na ulogu koju su dokazi odigrali na suđenju. Da bi se zauzeo stav da je dokaz pravno nevaljan, potrebno je da isti imao uticaja na donošenje osuđujuće presude.

U predmetu Jalloh protiv Njemačke⁴⁶ zauzet je stav da je pribavljanje dokaza nedobrovoljnim uzimanjem emetika (lijekova koji izazivaju povraćanje) u cilju primoravanja podnosioca predstavke da podigne kesicu kokaina bilo protivno članu 6 i članu 3. Sud je napomenuo da je, iako namjera organa nije bila da nanese bol i patnju podnosiocu predstavke, dokaz pribavljen sprovođenjem mjere kojom je prekršeno jedno od osnovnih prava zajamčenih Konvencijom. Nadalje, narkotici pribavljeni spornom mjerom su se pokazali odlučujućim elementom u sigurnom donošenju osuđujuće presude za podnosioca predstavke. I na kraju, javni interes u sigurnom donošenju osuđujuće presude za podnosioca predstavke nije mogao

44 Jalloh protiv Njemačke, 11. jul 2006.

45 Karen Reid, Ibid.

46 Jalloh protiv Njemačke, 11. jul 2006.

opravdati korišćenje dokaza pribavljenog na taj način na suđenju. Shodno tome, korišćenje narkotika pribavljenih prisilnim davanjem emetika podnosiocu predstavke su doveli do potpuno nepravičnog suđenja.

Predmet Gäfgen protiv Njemačke se odnosio na otmicu jedanaestogodišnjeg dječaka i dokaz u vezi sa njegovim kretanjem koji je pribavljen od podnosioca predstavke nakon prijatnji policije tokom pretresa, što je naknadno okarakterisano kao neljudsko i ponižavajuće postupanje. ESLJP je napomenuo da je u tom predmetu, koji je primjer „vremenske bombe koja otkucava“ član 6 nije apsolutan i da „[je] pravičnost krivičnog postupka dovedena u pitanje samo onda kada se pokaže da je kršenje člana 3 imalo odlučujući uticaj na ishod postupka.“ Osuđujuća presuda u predmetu Gäfgen je bila zasnovana isključivo na novom, potpunom priznanju podnosioca predstavke na suđenju. Stoga je Sud ustanovio da je prekinuta uzročna veza između prijatnje mučenjem i osuđujuće presude jer „kršenje člana 3 u istražnom postupku nije imalo odlučujući uticaj na priznanje podnosioca predstavke na suđenju.“⁴⁷

U uslovima kada se dođe do saznanja da nije bilo ni mučenja ni neljudskog ponašanja, ali postoje navodi o zlostavljanju, značajno je da postoje adekvatne procesne garancije koje će omogućiti ispitivanje tih navoda prilikom utvrđivanja da li su dokazi pravno nevaljani. Na primjer, u situaciji kada je podnosilac zahtjeva, kojem je uskraćen pristup advokatu, dao priznanje u okolnostima za koje tvrdi da su uzrokovale prisilu; činjenica da domaći sud nije adekvatno istražio ove navode će vjerovatno dovesti do sprovođenja postupka koji je suprotan članu 6.⁴⁸

47 Gäfgen protiv Njemačke, 30. jun 2006.

48 Vidjeti, na primjer, Yaremenko protiv Ukrajine, 12. jun 2008.

3.4 Nalazi vještačenja

- ❖ Ne postoji apsolutno pravo na postavljanje vještaka po sopstvenom izboru da svjedoči na suđenju, niti pravo na postavljanje dodatnog alternativnog vještaka.

Iako ne postoji apsolutno pravo na postavljanje vještaka po sopstvenom izboru, ESLJP može ustanoviti da je u postupku došlo do kršenja člana 6 ako domaći sud nije adekvatno razmotrio odgovarajuće dokaze prilikom donošenja odluke o nekom ključnom medicinskom pitanju čime je podnosioca predstavke lišio pravičnog saslušanja. Na primjer, Sud je u predmetu Sommerfeld protiv Njemačke⁴⁹ koji se odnosio na pristup djetetu roditelja koji nije imao starateljstvo izjavio da bi „bilo pretjerano reći da se od domaćih sudova uvijek zahtijeva da angažuju vještaka psihološke struke u neko pitanje [...], ali to zavisi od konkretnih okolnosti u samom predmetu pri čemu se uzimaju u obzir godište i zrelost djeteta.“ Međutim, ESLJP je u drugom predmetu koji se odnosio na pristup djetetu roditelja koji nije imao starateljstvo ustanovio da je to što domaći sud nije naložio angažovanje vještaka psihološke struje dovelo do kršenja prava roditelja.⁵⁰

Evropski sud je zauzeo stav da ne postoji pravo na neutralnost vještaka kojeg postavlja sud sve dok vještak ne uživa procesne privilegije koje su značajno nepovoljne po podnosioca predstavke.⁵¹ Međutim, kada mišljenje vještaka igra odlučujuću ulogu u postupku sud je insistirao na neutralnosti zvaničnih vještaka.⁵²

4. Prava na odbranu

Uočeni problemi

Tokom posmatranja sudski posmatrači

49 Sommerfeld protiv Njemačke, 08. jul 2003.

50 Elsholz protiv Njemačke, 13. jul 2000.

51 Brandstetter protiv Austrije, 28. avgust 1991

52 Sara Lind Eggertsdóttir protiv Islanda, 05. jul 2007.

CEDEM-a su utvrdili nekoliko sljedećih pitanja u vezi sa dokazima:

- tvrdnja podnosioca predstavke da je zadržan u službenim prostorijama i da mu nisu saopštena prava u postupku
- zakazani datumi ročišta objavljeni na zvaničnom veb-sajtu ne odgovaraju datumima održavanja ročišta
- lično zastupanje
- unakrsno ispitivanje
- prevođenje

Uvod

Licima „optuženim za krivično djelo“ zajamčena su određena osnovna prava koja su neophodna za pripremu i iznošenje odbrane i u cilju obezbjeđivanja da okrivljeni može sebe da zastupa pod jednakim uslovima koji postoje za tužioca. Sud je odavno prepoznao osnovna prava na odbranu u krivičnom postupku, propisana u stavu 3 člana 6, kao specifične aspekte koji čine dio šireg koncepta prava na pravično suđenje. Tako je Sud obično ispitivao navodna kršenja jednog od prava iz stava 3 člana 6 zajedno sa stavom 1 člana 6. Stoga, da bi dokazao da je došlo do kršenja jednog od njegovih prava na odbranu optuženi takođe mora da pokaže dejstvo ograničavanja njegove odbrane na pravičnost krivičnog postupka u cjelini.

4.1. Obavještenje o optužbi

- ❖ Okrivljeni mora biti obavješten o optužbi kako bi mu se omogućilo da pripremi i iznese odgovarajuću odbranu.

Pravo na informisanje ima za cilj da okrivljenom pruži konkretne i detaljne informacije o optužbi koje su mu neophodne za pripremu i iznošenje odgovarajuće odbrane na suđenju. „Razlog“ za pružanje informacija

koje su obavezne u skladu sa tačkom a) stavom 3 člana 6 se odnosi na navodno počinjena djela, dok se „priroda“ odnosi na definiciju djela u nacionalnom zakonodavstvu. Sud je u predmetu Pellisier i Sassi protiv Francuske⁵³ zauzeo stav da je pružanje potpunih informacija o prirodi i razlogu optužbe glavni preduslov za obezbjeđivanje pravičnog postupka. Obavještenje u pisanom obliku nije obavezno ako je usmenim putem dato dovoljno informacija.⁵⁴ Međutim, Sud je zauzeo stav da se informacije moraju pružiti na jeziku koji optuženi razumije.⁵⁵

Postoji relativno mali obim sudske prakse o pravu na „neodložno“ informisanje. Iako se sve relevantne informacije, bilo činjenične bilo pravne prirode, moraju pružiti okrivljenom na način da mu se dâ dovoljno vremena da pripremi odbranu, pristup Suda nalaže da ovaj uslov ne podrazumjeva da se informacije moraju pružiti odmah. Sud je u predmetu Mattoccia protiv Italije⁵⁶ ipak zauzeo stav da se osnovne informacije o optužbi moraju dostaviti najkasnije prije prvog razgovora sa policijom. Značajno je napomenuti da je teret na podnosiocu predstavke koji treba da pokuša da pribavi informacije prisustvovanjem na raspravama i iznošenjem odgovarajućih zahtjeva.⁵⁷

4.2. Adekvatno vrijeme i uslovi za pripremu odbrane

- ❖ Licu protiv kojeg je podignuta krivična optužba treba obezbjediti dovoljno vremena i uslova da se brani tokom krivičnog postupka.

Postoji značajno preklapanje između ovog prava i prava na pravno zastupanje, prava na obavještanje o optužbi, kao i opštih načela pravičnosti u smislu stava 1 člana 6. Kako bi se utvrdila usaglašenost sa ovim uslovom, neophodno je uzeti u obzir opštu situaciju

⁵³ Pellisier i Sassi protiv Francuske, 25. mart 1999.

⁵⁴ Kamasinski protiv Austrije (1989.)

⁵⁵ Brozicek protiv Italije (1989.)

⁵⁶ Mattoccia protiv Italije, 25. jul 2000.

⁵⁷ Campbell i Fell protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. jun 1984.

odbrane, uključujući i branioca, a ne samo situaciju okrivljenog nezavisnu od ostalog.⁵⁸ Garancija za obezbjeđivanje „adekvatnog vremenskog perioda“ za pripremu odbrane počinje da teče od trenutka kada se protiv lica podigne krivična optužba. Test adekvatnosti vremenskog perioda je subjektivan jer se moraju uzeti u obzir različiti faktori u vezi sa prirodom i složenošću predmeta, fazom postupka i onim što je predstavlja rizik za podnosioca predstavke. Sud je u predmetu Campbell i Fell protiv Ujedinjenog Kraljevstva smatrao da je period od pet dana za obavještanje o disciplinskom saslušanju u zatvoru adekvatan period jer se radilo o jednostavnom predmetu.

Test „adekvatnih uslova“ je takođe subjektivan jer zavisi od određenih okolnosti i mogućnosti podnosioca predstavke. Određeni uslovi, kao što je pravo okrivljenog da komunicira sa advokatom, se mogu smatrati suštinski značajnim; međutim, na pravo na sastanak sa braniocem se mogu primjenjivati određena ograničenja. Na primjer, ESLJP je zauzeo stav da domaći sud može odbaciti ono što je lice optuženo za krivično djelo izabralo ako postoje odgovarajući i dovoljni uslovi za zauzimanje stava da je to neophodno u interesu pravde⁵⁹. Takođe je dozvoljeno da nacionalno zakonodavstvo propiše čak i strožija pravila za one koji žele da brane lica pred vrhovnim sudovima.⁶⁰ Pored toga, pravo odbrane na pristup svim informacijama u posjedu tužioca nije apsolutno; može se desiti da postoje suprotstavljeni interesi. Oni mogu obuhvatiti pitanja državne bezbjednosti ili potrebu za zaštitom svjedoka. U takvim primjerima sud mora biti uvjeren da su ograničavanja prava na odbranu strogo neophodna u okolnostima pojedinačnog predmeta. Takođe su obuhvaćeni „uslovi“ koje zahtijeva odbrana u fazi suđenja. Kao takvoj, odbrani se mora obezbjediti dovoljno vremena da iznese argumente odbrane, da pozove vještake, ili da joj se omogući

odlaganje. Slično tome, podnosiocu treba obezbjediti dovoljno uslova za pripremu žalbe što podrazumjeva njegovo pravo da zna razloge sudske presude.⁶¹ Presuda Suda u predmetu Korellis protiv Kipra⁶² ukazuje da test ne podrazumjeva „stvarnu predrasudu“ prema odbrani koja nastaje kao rezultat neuspjeha države da omogući pristup „uslovima“; umjesto toga, podrazumjeva „relevantnost“ pripreme odbrane.

4.3. Pravno zastupanje ili lično zastupanje prilikom odbrane

- ❖ Lice protiv kojeg je podignuta optužba ima pravo da se brani lično ili da angažuje advokata. U određenim okolnostima postoji pravo na besplatnu pravnu pomoć.

Pravo na zastupanje se odnosi na fazu pretkrivičnog i sudske postupka. Iako to ne podrazumjeva neograničen pristup pravnom zastupanju, Sud je u predmetu Salduz protiv Turske⁶³ ustanovio opšte načelo prema kojem se okrivljenom, osim u izuzetnim okolnostima, mora obezbjediti pravna pomoć počev od prvog saslušanja. Ne postoji pravo, kao takvo, na pristup advokatu u svim fazama postupka, a mogu se uvesti i ograničenja na broj i trajanje sastanaka pod uslovom da se odmah nakon hapšenja ispoštuje osnovna potreba za pristupom pravnoj pomoći.⁶⁴ Okrivljeni može odlučiti da se lično zastupa pod uslovom da se radi o slobodnom izboru i da to nije suprotno interesima pravde. Međutim, ovo pravo nije apsolutno i državni organi ga mogu uskratiti ako nacionalno zakonodavstvo nalaže da lice ima pravnog zastupnika, posebno kada je navodno djelo ozbiljne prirode. Država ne može zahtijevati od okrivljenog da se brani lično; iako je značajno napomenuti da pravo na pravnu pomoć, besplatnu ili neku

61 Hadjianastassiou protiv Grčke, 16. decembar 1992.

62 Korellis protiv Kipra, 07. januar 2003.

63 Salduz protiv Turske (GC), 27. novembar 2008.

64 John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 02. februar 1996.

58 Kremposkij protiv Litvanije (dec.), 20. april 1999.

59 Croissant protiv Njemačke, 25. septembar 1992.

60 Meftah i ostali protiv Francuske, 26. jul 2002.

drugu, ne podrazumjeva apsolutno pravo na izbor branioca. Domaći sud može postaviti advokata odbrane, a da okrivljeni to smatra nepotrebnim⁶⁵, dok nije dovoljno da nadležni organi samo postave ili dozvole advokatu da postupa. Sud je u predmetu Artico protiv Italije⁶⁶ naveo da pravna pomoć mora biti „praktična i djelotvorna“, a ne samo „teorijska i iluzorna“.⁶⁷

Domaći organi moraju, u odnosu na pitanje besplatne pravne pomoći, uzeti u obzir finansijsko stanje okrivljenog i interes pravde. To obuhvata razmatranje prirode i složenosti navodnog djela, ozbiljnost sankcije koja bi se mogla izreći i sposobnost okrivljenog da sebe adekvatno zastupa.⁶⁸ Ako okrivljeni ima dovoljno finansijskih sredstava da plati advokata ne uzimaju se u obzir interesi pravde u svrhu pružanja pravne pomoći.⁶⁹ Sud je zauzeo stav da interesi pravde moraju biti razmotreni u svakoj fazi postupka.⁷⁰ Država nije odgovorna za svaku manu advokata odbrane, bilo da se radi o pravnoj pomoći ili ne, jer je ponašanje odbrane u suštini stvar odnosa između okrivljenog i njegovog branioca.⁷¹ Međutim, ako je neuspjeh ili nemogućnost, branioca dodjeljenog u okviru pravne pomoći očigledna ili je u dovoljnoj mjeri na nju skrenuta pažnja nadležnih državnih organa onda su oni u obavezi da intervenišu.⁷²

4.4. Pravo na ispitivanje svjedoka⁷³

- ❖ Mora postojati potpuna ravnopravnost stranaka u pogledu ispitivanja svjedoka.

Ovo pravo se odnosi na suđenje i svaki žalbeni

65 Croissant protiv Njemačke, 25. septembar 1992.

66 Artico protiv Italije, 13. maj 1980.

67 Ibid 31-38

68 Timergaliyev protiv Rusije, 14. oktobar 2008.

69 Campbell i Fell protiv Ujedinjenog Kraljevstva, fusnota 54 u prethodnom dijelu teksta

70 Granger protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 28. mart 1990.

71 Artico protiv Italije, 13. maj 1980.

72 Kamasinski protiv Austrije, 19. decembar 1989.

73 Postoji određeni stepen preklapanja između ovog prava i prihvatljivosti dokaza koja je obradena u odjeljku 3 prethodnog dijela teksta.

postupak, i uopšteno govoreći ne odnosi se na prekrivični postupak. To nije apsolutno pravo; međutim, sva ograničenja moraju biti u skladu sa načelom „ravnopravnosti stranaka“. Termin „svjedok“ ima autonomno značenje. Nije ograničen na lica koja iznose živi dokaz na suđenju. Takođe obuhvata vještake koje pozivaju tužilac ili odbrana (ali ne i vještaka kojeg postavlja sud⁷⁴); saokrivljenog⁷⁵; i one koji su dali izjave zabilježene u prekrivičnom postupku i iščitane na suđenju.⁷⁶ Lica koja tvrde da im je prekršeno ovo pravo moraju da dokažu ne samo da im nije bilo dozvoljeno da pozovu određenog svjedoka, već i da je saslušanje svjedoka bilo apsolutno neophodno za utvrđivanje istine i da je činjenica da nije bilo saslušanja ograničila prava odbrane i pravičnost postupka u cjelini.⁷⁷ Samo se ključni svjedok tužioca – odnosno onog čiji dokaz se koristi u cjelini, ili u odlučujućoj ili ključnoj mjeri u cilju obezbjeđivanja donošenja osuđujuće presude - može pozvati bez dozvole suda.⁷⁸ Prilikom odlučivanja da li je određeni svjedok ključan ili ne, nadležni organ može ponekad ispitati kvalitet i pouzdanost drugih dokaza koji su korišćeni protiv okrivljenog.

Odbijanje ključnog svjedoka da svjedoči u izuzetnim okolnostima, kao što su predmeti koji se odnose na seksualne prestupe kao što je silovanje, ili seksualno zlostavljanje djeteta, može poslužiti kao legitimna osnova za korišćenje svjedočenja zabilježenog u prekrivičnom postupku bez ponovnog pozivanja svjedoka. Sud je u predmetu S.N. protiv Švedske⁷⁹ ustanovio da nije došlo do kršenja tačke d) stava 3 člana 6 u vezi sa osuđivanjem nastavnika za seksualno nasilje nad desetogodišnjim učenikom. U skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, u takvim predmetima se djeca u ulozi tužioca rijetko

74 Brandstetter protiv Austrije, 28. avgust 1991.

75 Luca protiv Italije, 27. februar 2001.

76 Kostovski protiv Holandije, 20. novembar 1989.

77 Butkevičius protiv Litvanije, dec. 28. novembar 2000; presuda od 26. marta 2002; Krempovskij protiv Litvanije, 20. april 1999.

78 Vidal protiv Belgije, 22. april 1992; Doorson protiv Holandije, 23. jun 1996.

79 S.N. protiv Švedske, 02. jul 2002.

pozivaju da iznesu dokaze pred sudom zbog traumatičnog dejstva koje bi to moglo imati na njih, dok je glavni dokaz bio snimljeni video razgovor dječaka sa posebno obučanim policijskim službenikom. Sud je ustanovio da je za svrhe člana 6 bilo dovoljno to što branilac podnosioca predstavke nije mogao da prisustvuje razgovoru sa djetetom, niti je mogao dati policijskom službeniku pitanja koja je odbrana željela da postavi dječaku.

4.5. Besplatna pomoć prevodioca

- ❖ Okrivljeni ima pravo na besplatnu pomoć prevodioca ako ne može adekvatno da razumije i da govori jezik suda.

Ovom garancijom se štite pojedinci koji su već „optuženi za krivično djelo“ i ona se odnosi na fazu pretkrivičnog postupka, kao i na kasnije faze. Pravo se takođe proširuje na sve žalbene postupke. Ovom odredbom se jamči pravo na besplatnu pomoć prevodioca licu koje ne razumije jezik suda, ali ne nužno i pravo na pomoć na maternjem jeziku okrivljenog.

Pravo okrivljenog na besplatnu pomoć prevodioca je apsolutno. Ne zavisi od finansijskog stanja okrivljenog. To znači da ova usluga ne samo da treba da bude besplatna za okrivljenog tokom suđenja, već i da domaći organi ne smiju tražiti naplatu tih troškova na kraju krivičnog postupka.⁸⁰ Ovo pravo takođe obuhvata pismeno ili usmeno prevođenje svih onih dokumenata ili izjava u postupku pokrenutom protiv okrivljenog koje su mu potrebne da bi stekao razumjevanje ili koje je potrebno prevesti na jezik suda kako bi mu se obezbjedilo pravično suđenje. Međutim, to ne znači da se moraju pismeno prevoditi sve stavke pisanih dokaza ili zvanična dokumenta u postupku.⁸¹ Teret je na sudiji u postupku koji treba da pokloni značajnu pažnju obezbjeđivanju da odsustvo prevodioca neograničava potpuno učešće podnosioca predstavke u pitanjima koja su od ključnog značaja za njega.⁸²

⁸⁰ Luedicke, Belkacem i Koc protiv Njemačke, 28. novembar 1978.

⁸¹ Kamasinski protiv Austrije, 19. decembar 1989.

⁸² Cuscani protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 24. septembar 2002.

CEDEM

Posjetite nas na ...

www.cedem.me

Aktivnosti CEDEM-a

Prezentacija projekta

Bezbjednosne tranzicije na Zapadnom Balkanu

Podgorica, 14. novembar 2012.

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) organizovao je na Fakultetu političkih nauka prezentaciju projekta „Bezbjednosne tranzicije: Do koje mjere je bezbjednosna zajednica izgrađena na Zapadnom Balkanu?“.

Cilj ovog trogodišnjeg istraživačkog projekta je da ispita proces transformacije regiona Zapadnog Balkana iz konfliktne formacije ka bezbjednosnoj zajednici, sa naročitim fokusom na saradnju policijskih službi regiona. Istraživanjem se težilo identifikovanju pozitivnih činioca

koji utiču na transformaciju, kao i potencijalnih prepreka koje ovaj proces usporavaju. Krajnji rezultat projekta će biti analiza u formi naučnog rada, koji će biti objavljen u međunarodnom naučnom časopisu. Prezentacija je organizovana sa ciljem predstavljanja ključnih nalaza ovog istraživanja i dobijanja korisnih komentara koji mogu pomoći u izradi što objektivnije i kvalitetnije analize.

Pored istraživača CEDEM-a, govornici na prezentaciji bili su i profesor Regionalne bezbjednosti i upravljanja krizama, g. Mehmedin Tahirović i šef NCB Interpola u Crnoj Gori, g. Dejan Đurović. Prezentaciji su takođe prisustvovali predstavnici nevladinih organizacija, Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije, Nacionalnog biroa Interpola, kao i predstavnici akademske zajednice (profesori, predavači, saradnici u nastavi).

Prezentacija istraživanja

Stavovi građana o medijskim slobodama u Crnoj Gori

Podgorica, 26. novembar 2012.

U organizaciji Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i Misije OEBS-a u Crnoj Gori, održana je prezentacija rezultata istraživanja „Stavovi građana o medijskim slobodama u Crnoj Gori“. Istraživanje je sprovedeno u julu 2012. godine uz podršku Misije OEBS-a u Crnoj Gori. Prezentacija je okupila više od 40 predstavnika medija, državnih institucija, diplomatskog kora i međunarodnih organizacija.

Radionica

Evropska konvencija o ljudskim pravima i krivično pravosuđe

Budva, 28 - 30. novembar 2012.

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) u partnerstvu sa Centrom za edukaciju nosilaca pravosudne funkcije i AIRE Centrom iz Londona organizovao je dvodnevnu radionicu pod nazivom "Evropska konvencija o ljudskim pravima i krivično pravosuđe", uz podršku Ambasade SAD-a u Podgorici, Misije OEBS-a u Crnoj Gori i Ambasade Velike Britanije u Podgorici.

Radionica je imala za cilj da doprinese jačanju institucionalnih kapaciteta crnogorskog pravosuđa, kroz doprinos usklađivanju nacionalnog krivičnog zakonodavstva i prakse sa evropskim standardima. Teme radionice su obuhvatile djelotvornu istragu

u slučajevima mučenja i ostalih oblika nečovječnog postupanja u crnogorskom zakonodavstvu i praksi, pritvor u zakonodavstvu i praksi Crne Gore i Republike Srbije, te pravnu valjanost dokaza u kontekstu članova 3, 6 i 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Radionica je okupila predstavnike, pravosuđa, Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave policije Crne Gore, kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, kao i međunarodne pravne eksperte. Predavači na radionici su bili: gđa Stojanka Radović, zamjenica Vrhovne državne tužiteljke, g. Dušan Ignjatović, direktor Kancelarije za ljudska i manjinska prava Republike Srbije, g. Vladan Joksimović, pomoćnik direktora ove Kancelarije, g. Petar Stojanović, sudija Vrhovnog suda Crne Gore i g. Navtej Ahluwalia, advokat i ekspert AIRE centra.

Saopštenje

Najava projekta: Monitoring krivičnih suđenja u Crnoj Gori

Podgorica, 12. decembar 2012.

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR) će u narednih godinu dana, počev od 15. decembra 2012. godine, uz podršku Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu, sprovesti monitoring krivičnih postupaka sa ciljem da doprinesu uspostavljanju efikasnog, nezavisnog i odgovornog pravosuđa u Crnoj Gori.

Monitoring će obuhvatiti krivična djela sa elementima korupcije i organizovanog kriminala koji se vode pred višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju, od faze stupanja na snagu optužnice do donošenja prvostepene presude.

Konferencija

Koalicija NVO za praćenje pregovora u poglavlju 23

Podgorica, 17. decembar 2012.

Koalicija nevladinih organizacija za praćenje toka pregovora u okviru pregovaračkog poglavlja 23, čiji je CEDEM član, uputila je nedavno konstituisanoj Vladi Crne Gore preko 200 zahtjeva koji se tiču pravosuđa i temeljnih prava.

Zahtjevi su upućeni sa namjerom da podsjetite Vladu na niz nerealizovanih mjera i preporuka sadržanih u nacionalnim strateškim dokumentima, izvještajima relevantnih međunarodnih organizacija i izvještajima članica Koalicije,

kao i odredbama domaćeg zakonodavstva i ratifikovanih međunarodnih ugovora, te da zahtijevaju njihovu hitnu implementaciju. CEDEM je učestvovao u definisanju zahtjeva koji se odnose na reformu pravosudnog sistema, posebno na stvaranje uslova za izgradnju nezavisnog, efikasnog i odgovornog pravosuđa, poboljšanje pristupa pravdi i stvaranje materijalno-tehničkih i administrativnih uslova za rad pravosudnih organa. Povodom predstavljanja zahtjeva, organizovana je konferencija za medije, kojoj su prisustvovali predstavnici i predstavnice CRNVO-a; CEDEM-a, Centra za monitoring i istraživanja, Akcije za ljudska prava, Instituta Alternativa, Centra za ženska prava, Juventas-a, LGBT Forum Progres-a; Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore i Instituta za socijalnu inkluziju. Pored navedenih organizacija, Koaliciju čine i Sigurna ženska kuća (SŽK), SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić, Anima-Centar za žensko i mirovno obrazovanje i Centar za antidiskriminaciju- EKVISTA.

Prezentacija istraživanja

Rizik od pojave korupcije u pravosudnom sistemu i u poslovnom sektoru

Podgorica, 17. decembar 2012.

Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) je sproveo Godišnje istraživanje o korupciji: Rizik od pojave korupcije u pravosudnom sistemu i u poslovnom sektoru u sklopu podrške Programa efikasnog upravljanja, kojeg finansira USAID, a implementira East West Management Institute.

Istraživanje se sastoji od tri relativno nezavisne, ali ipak metodološki povezane istraživačke aktivnosti. Prvi dio predstavlja kvantitativno istraživanje na određenom uzorku stanovništva u Crnoj Gori, drugo

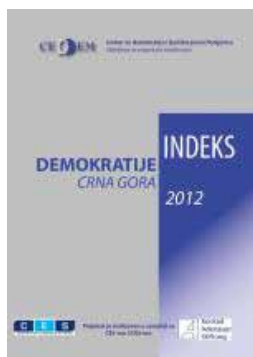
predstavlja kvalitativno istraživanje na osnovu intervjuva vođenih sa sudijama, advokatima i privrednicima, dok je treći dio analitički izvještaj koji smješta rezultate prethodna dva dijela u specifični socio-kulturni kontekst crnogorskog društva. Takođe, ovogodišnje istraživanje će se fokusirati i na komparativne trendove u odnosu na identično istraživanje sprovedeno u 2011.

Izvještaj sa prapatnim materijalima možete pronaći preko linka: <http://cedem.me/sr/programi/istraivanja-javnog-mnjenja/ostala-istraivanja.html>

Prezentacija istraživanja

Indeks demokratije: Crna Gora – 2012.

Podgorica, 18. decembar 2012.

Centar za demokratiju i ljudska prava predstavio je rezultate istraživanja Indeks demokratije-Crna Gora 2012, koje je realizovano u saradnji sa Centrom za evropske studije iz Brisela i njemačkom fondacijom Konrad Adenauer i finansirano iz sredstava Evropskog parlamenta.

Istraživanje pod nazivom Indeks demokratije je nastalo 2006. godine sa ciljem da omogući mjerenje stanja demokratije u Crnoj Gori. Od tada, CEDEM je sukcesivno realizovao ovo istraživanje i u 2007, 2008. i 2009. godini. Rezultati istraživanja za 2012. godinu sumirani su u istoimenoj publikaciji koja sadrži pregled pokazatelja i analizu demokratičnosti političkih procesa, vladavine prava, stanja u oblasti ekonomskih sloboda, obrazovanja i medija, kao i ocjenu zaštite prava nacionalnih i vjerskih manjinskih zajednica, žena i osoba sa invaliditetom.

Indeks demokratije za 2012. godinu možete pronaći putem linka: <http://cedem.me/sr/publikacije/viewdownload/13-publikacije/367-indeks-demokratije-2012.html>

Sastanak

Podgorica, 25. decembar 2012

Ministar pravde Vlade Crne Gore, g-din Duško Marković, susreo se sa predstavnicima/cama nevladinih organizacija koje prate oblast pravosuđa: Akcije za ljudska prava, Centra za demokratiju i ljudska prava, Centra za građansko obrazovanje, Centra za monitoring, Evropskog pokreta u Crnoj Gori, 4Life-a, Građanske alijanse, Helsinškog komiteta za ljudska prava i Instituta „Alternativa“.

Tom prilikom je organizovan radni doručak na kojem je razmatrano pitanje dosadašnje saradnje između Ministarstva pravde i ovog dijela civilnog sektora, kao i pitanje planova i programa čija realizacije se očekuje tokom sledeće godine. Ministar Marković je takođe upoznao sagovornike sa aktivnostima koje će biti dio liste prioriteta Ministarstva pravde u narednoj godini i pozvao ih da uzmu aktivno učešće u izradi javnih politika iz resora ministarstva, i monitoringu primjene istih.

Obuka

Koalicija NVO za praćenje pregovora u poglavlju 23

Podgorica, 26. decembar 2012.

Dana 25. decembra, u Podgorici je formirana UPR Koalicija čije članice su sljedeće organizacije: Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), Građanska Alijansa, Centar za prava djeteta Crne Gore, Centar za ženska prava, Centar za romske inicijative, MogUL i Udruženje paraplegičara Crne Gore.

Koalicija je formirana u okviru projekta Osnaživanje organizacija civilnog društva za učešće u UPR procesu, podržanog od strane Balkanskog fonda za demokratiju. Održana je i inicijalna obuka za predstavnike/ce Koalicije, koja je obuhvatila informacije o prirodi i značaju UPR-a; ulozima i modalitetima učešća NVO u ovom procesu, te smjernice za alternativno izvještavanje u okviru UPR procesa. Ovom prilikom, članice Koalicije su međusobno podijelile i informacije o dosadašnjim iskustvima u vezi sa UPR procesom. Na sastanku je razgovarano i o tehničkim detaljima realizacije projekta, dinamici projektnih aktivnosti, kao i o mogućim inicijativama lobiranja i zagovaranja UPR preporuka.

Međunarodne aktivnosti predstavnika CEDEM-a***Vladan Simonović, Skoplje (Makedonija), 9 - 10. novembar 2012.***

Vladan Simonović, Predsjednik Upravnog odbora CEDEM-a, učestvovao je na međunarodnoj konferenciji "OPEN GOVERNMENT" u organizaciji CRPM i PASOS-a, u Skoplju od 9-10 novembra. Ovom prilikom, predstavnik CEDEM-a prisustvovao je i godišnjoj skupštini PASOS-a, najznačajnije asocijacije think-tank organizacija u Evropi. Na godišnjoj skupštini PASOS-a izabran je novi Upravni odbor i usvojene odluke o daljoj reorganizaciji i kadrovskoj i finansijskoj konsolidaciji ove međunarodne asocijacije.

Emir Kalač i Dženita Brčvak, Sarajevo (BiH), 15 - 17. novembar 2012.

Istraživači u oblasti bezbjednosne i odbrambene politike, Emir Kalač i Dženita Brčvak, učestvovali su na Sestoj radionici u okviru projekta „Bezbjednosne tranzicije na Zapadnom Balkanu – od konfliktne zone do bezbjednosne zajednice?“.

Ciljevi radionice bili su: teorijske rasprave i diskusija o ključnim nalazima relevantnim za zajedničko istraživačko pitanje; konsolidovanje uporednih komponenti istraživanja; dogovor u vezi predstavljanja strategija istraživanja, itd. Bilo je riječi i o zajedničkom planu objavljivanja i pojedinačnim ciljnim grupama. Poseban prostor zauzele su rasprave o predstavljanju nalaza projekta na akademskom nivou, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom. Na kraju, bilo je riječi o uticaju na javne politike, na osnovu dosadašnjeg istraživanja.

Dženita Brčvak, Ženeva (Švajcarska), 22 - 26. novembar 2012.

Istraživačica u Centru za demokratiju i ljudska prava, Dženita Brčvak, učestvovala je u obuci o zastupanju ljudskih i manjinskih prava, organizovanoj od strane Minority Rights Group International, u trajanju od 5 dana u Ženevi (Švajcarska).

Istraživačica CEDEM-a zajedno sa 15 predstavnika/ca civilnog sektora iz različitih zemalja svijeta prošla je ekstezivnu i opširnu obuku o UN mehanizmima za zaštitu ljudskih i manjinskih prava (uključujući UPR, posebne procedure, i dr). Program

Međunarodne aktivnosti predstavnika CEDEM-a

je takođe obuhvatio i praktične vježbe, medijsko zastupanje, simulacije različitih sastanaka i foruma u UN. Tokom trajanja obuke, učesnici/ce su imali priliku da govore o manjinskim pitanjima u svojim zemljama, ali i razmijene iskustva o različitim kulturološkim karakteristikama. Obuka je bila priprema za predstojeći UN Forum o manjinskim pitanjima, koji će se održati od 27 - 28. novembra 2012. godine u Ženevi.

Dženita Brčvak, Ženeva (Švajcarska), 27 - 28. novembar 2012.

Predstavnica CEDEM-a, Dženita Brčvak, prisustvovala je V UN Forumu o manjinskim pitanjima, koji se održava 27. i 28. novembra u Ženevi (Švajcarska). Ovogodišnji Forum posvećen je 20. godišnjici UN Deklaracije o pravima pripadnika nacionalnih, etničkih, vjerskih i jezičkih manjina.

Predstavnica CEDEM-a se obratila Forumu povodom tačke 5. dnevnog reda, koja se odnosi na teškoće u praktičnoj primjeni Deklaracije. U tom smislu, govoričila je o socijalnoj isključenosti Roma i Egipćana u Crnoj Gori, izazovima sa kojima se ova populacija svakodnevno suočava, te predložila izvjesne preporuke koje mogu pospiješiti proces socijalne inkluzije RE zajednice.

Marija Vuksanović, Beograd (Srbija), 11. decembar 2012.

Marija Vuksanovic, predstavnica CEDEM-ovog Odjeljenja za vladavinu prava, učestvovala je na radnom sastanku koji je upriličen 11. decembra 2012. godine od strane Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu, povodom zaključivanja ugovora sa organizacijama civilnog društva za sredstva koja je ova ambasada donirala u 2012. godini. Sastanak je obuhvatio predstavljanje rezultata projekata realizovanih u toku 2011. godine, kao i novih projekata čija se realizacija očekuje u toku 2013. Predstavnica CEDEM-a je predstavila projekat Podrška integraciji Crne Gore u Evropsku uniju - Podrška reformi pravosuđa, koji ima za cilj da podstakne izgradnju odgovornog, efikasnog i transparentnog pravosuđa u Crnoj Gori.

Emir Kalač, Zagreb (Hrvatska), 11 - 13. decembar 2012.

Istraživač u okviru CEDEM-ovog programa za bezbjednosnu i odbrambenu politiku, Emir Kalač, učestvovao je na drugoj radionici regionalnog edukativnog programa „Young Faces“, koji svake godine organizuje Centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga iz Ženeve. Centralna tema ovogodišnjeg „YF“-a je „Upravljanje obavještajnim službama“.

Radi se o programu sa regionalnim učešćem (Jugoistočna Evropa), na kojem učestvuju predstavnici državnih institucija i nezavisnih istraživačkih organizacija civilnog društva. Osnovni cilj ovog dugogodišnjeg programa jeste obuka o različitim oblastima reforme sistema bezbjednosti.

Dženita Brčvak, Priština (Kosovo), 11. decembar 2012.

Kancelarija Evropske unije (EUSR) na Kosovu organizovala je 11. decembra radionicu pod nazivom „Jačanje regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu“. Predstavnica CEDEM-a, Dženita Brčvak, bila je jedna od panelista/kinja na radionici. Radionica je okupila zvaničnike EU i predstavnike kosovskih institucija, istraživače iz regiona i predstavnike određenih regionalnih inicijativa u oblasti vladavine prava (MARRI, SELEC i RAI).

Istraživači iz regiona, uključujući predstavnicu CEDEM-a, iznijeli su svoje analize trenutnog stanja regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu i dali preporuke kako osigurati inkluzivnu i funkcionalnu saradnju.

INDEKS DEMOKRATIJE: CRNA GORA – 2012.

Decembar 2012.

Istraživanje pod nazivom Indeks demokratije je nastalo 2006. godine sa ciljem da omogući mjerenje stanja demokratije u Crnoj Gori. Od tada, CEDEM je sukcesivno realizovao ovo istraživanje i u 2007, 2008. i 2009. godini.

Rezultati istraživanja za 2012. godinu sumirani su u istoimenoj publikaciji koja sadrži pregled pokazatelja i analizu demokratičnosti političkih procesa, vladavine prava, stanja u oblasti ekonomskih sloboda, obrazovanja i medija, kao i ocjenu zaštite prava nacionalnih i vjerskih manjinskih zajednica, žena i osoba sa invaliditetom. Istraživanje je realizovano u saradnji sa Centrom za evropske studije iz Brisela i njemačkom fondacijom Konrad Adenauer i finansirano iz sredstava Evropskog parlamenta.

U ovom biltenu predstavljamo dio istraživanja koji se odnosi na demokratičnost političkih procesa, a kompletan izvještaj možete naći putem linka:

<http://cedem.me/sr/publikacije/finish/13-publikacije/367-indeks-demokratije-2012.html>

1. DEMOKRATIČNOST POLITIČKIH PROCESA

Kada je o političkoj strukturi društva riječ, mi smo na osnovu primjene analitičke aparature koja se ogleda u aspektima o kojima smo govorili, identifikovali četiri ključne dimenzije koje sačinjavaju ovo područje, a to su:

- Kontrola i zakonitost vlasti,
- Transparentnost (javnost) vlasti,
- Odgovornost i smjenjivost vlasti,
- Profesionalizam u radu organa vlasti.

Dakle, svaka od dimenzija je bila predmet posebnog mjerenja posredstvom mreže indikatora. U sljedećem dijelu daćemo prikaz svakog područja, kao i indikatora koji su uzeti kao jedinice mjerenja za data područja.

1.1. Kontrola i zakonitost vlasti

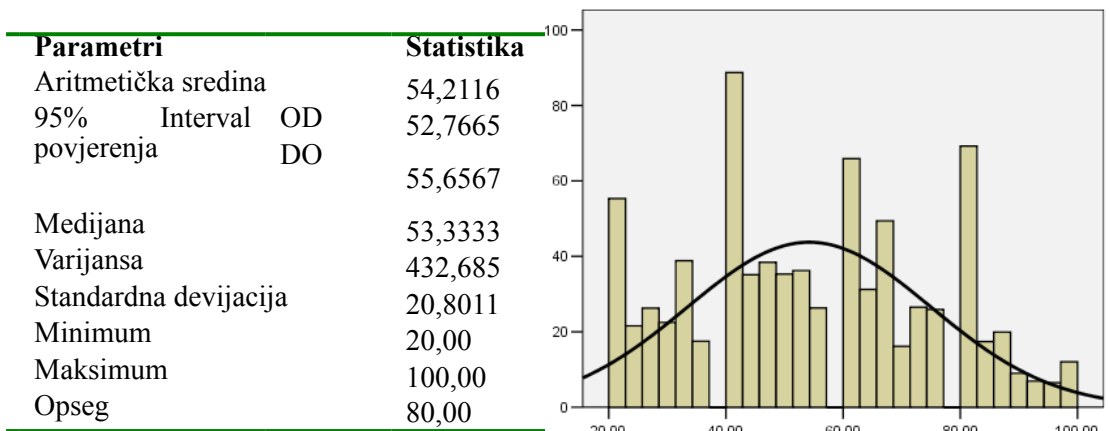
Demokratska i civilna kontrola izabranih predstavnika građana, koji pritom moraju da djeluju u okviru zakonskog okvira, predstavlja *conditio sine qua non* demokratskog društva. Samim tim, smatrali smo da je neophodno da utvrdimo kako crnogorski građani ocjenjuju mogućnost sprovođenja kontrole, i koliko je po građanima crnogorska vlast zakonita u svom radu. Podaci pokazuju (tabela 1) da, kada je o ovom segmentu reč, pojedinačno po ajtemima registrujemo uglavnom pozitivne trendove. Potivan trend konstatujemo kada je riječ o efikasnosti građanske kontrole državne vlasti (2,79 naspram 2,45) kao i efikasnosti kontrole lokalne vlasti (2,82 naspram 2,49). I kada je riječ o kontroli javnosti nad tajnim službama i službama bezbjednosti, trend je pozitivan (2,87 naspram 2,73). Sa druge strane, kada je riječ o zakonitosti u radu organa vlasti, odsustvu korupcije i kriminala u državnoj i opštinskoj vlasti, izmjerene vrijednosti su na nivou 2008, dakle, ne može se reći da je bilo progressa. Konačno, i kada je reč o prisustvu/odsustvu korupcije i kriminala u državnoj vlasti (2,45 naspram 2,07),

kao i prisustvu/odsustvu korupcije i kriminala u lokalnoj vlasti (2,55 naspram 2,24), mjerimo pozitivne trendove, iako u ova dva aspekta nije bilo napretka u periodu 2008-2009. No, bez obzira na trend, ostaje **da su korupcija u radu državne i lokalne vlasti dva aspekta na kojima se posebno mora insistirati u periodu koji dolazi.**

Tabela 1 – Kontrola i zakonitost vlasti - prikaz svih indikatora

INDIKATORI	2006.	2007.	2008.	SD		
Efikasnost građanske kontrole državne vlasti	2.18	2,25	2,35	2,45	2,79	1,25
Efikasnost građanske kontrole lokalne (opštinske) vlasti	2.26	2,23	2,38	2,49	2,82	1,29
Kontrola javnosti i vlasti nad tajnim službama i službama bezbjednosti	2.32	2,43	2,62	2,73	2,87	1,26
Zakonitost u radu organa vlasti	2.46	2,59	2,68	2,66	2,81	1,27
Odsustvo korupcije i kriminala u državnoj vlasti	1.95	1,99	2,08	2,07	2,45	1,21
Odsustvo kriminala i korupcije u lokalnoj (opštinskoj vlasti)	2.04	2,12	2,21	2,24	2,55	1,23

Tabela 1.1 – Kontrola i zakonitost vlasti - SKOR

1.2. Transparentnost (javnost) vlasti

Transparentnost u radu je upravo ona odlika koja jasno distingvira autoritarno (kakvo je bilo socijalističko) od demokratskog društva. Ovo pitanje je iznimno važno, pogotovu ukoliko uzmemo u obzir činjenicu da Crna Gora ima populaciju od oko 650.000 stanovnika, i da alternativni kanali komunikacije u tom svjetlu dobijaju na značaju, što veoma često vodi dezavuisanju javnosti i plasiranju pogrešnih informacija svake vrste. Rezultati koje dobijamo u dužem periodu ukazuju da je u odnosu na socijalistički period napravljen pozitivan iskorak u ovom smislu, ali da je to još daleko od zadovoljavajućeg rezultata, dakle, potrebno je još dosta

raditi kako bi se dostigla transparentnost vlasti, u smislu kakva postoji u razvijenim zapadnim demokratijama.

Tu treba posebno istaći ulogu NVO-a i medija, čiji je uticaj u ovom smislu presudan. NVO sektor je prilično jak u Crnoj Gori i dao je veliki doprinos sveukupnoj demokratizaciji društva, prije svega pozivajući vlast da bude mnogo više javna u svom radu. Međutim, i mediji i NVO sektor moraju da ulože još puno više napora kako bi se značajno poboljšala situacija na ovom planu.

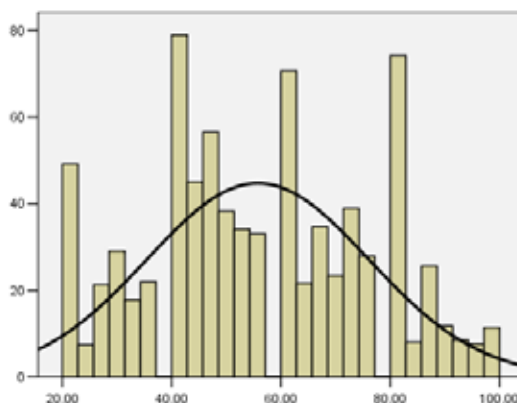
Kada je o mjerenju ove dimenzije riječ (tabela 2), možemo vidjeti da je u odnosu na 2009. godinu, kod većine, mjerimo blagi napredak ili stagnaciju. Javnost je, kako u radu državne, tako i u radu lokalne vlasti neznatno napredovala, a **negativan trend mjerimo kada je riječ o objektivnosti medija u praćenju rada Vlade i Parlamenta**. Vrijednost ovog indikatora se praktično vratila na nisku vrijednost iz 2008. godine. Ono što je posebno interesantno, jeste da ovaj indikator, iako mjerimo regresivan trend, ima najvišu vrijednost u odnosu na sve ostale indikatore. Komparativno, unutar same dimenzije, očito je da u perspektivi treba dodatno uložiti napor kako bi se javnost u radu državne i lokalne vlasti poboljšala, a u ovo spada i potreba da se poboljšaju mehanizmi da građani imaju uvid u aktivnosti vlasti.

Tabela 2 – Transparentnost (javnost) vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	2006.	2007.	2008.	2009.	2012.	SD
Javnost u radu državne vlasti	2.49	2,53	2,73	2,74	2,78	1,204
Javnost u radu lokalne vlasti	2.51	2,59	2,76	2,79	2,82	1,218
Objektivnost medija u praćenju rada Vlade i Parlamenta	2.81	2,85	2,97	3,05	2,96	1,192
Mogućnost uvida građana u proces i donošenje važnih političkih odluka	2.39	2,46	2,66	2,65	2,77	1,218
Dostupnost informacija nadležnih organa i službi novinarima	2.60	2,58	2,77	2,75	2,79	1,202
Dostupnost informacija nadležnih organa i službi građanima	2.37	2,32	2,50	2,52	2,67	1,178

Tabela 2.1 – Transparentnost (javnost) vlasti - SKOR

Parametri	Statistika
Aritmetička sredina	55,7674
95% Interval poverenja	OD 54,3560 DO 57,1788
Medijana	53,3333
Varijansa	411,700
Standardna devijacija	20,2904
Minimum	20,00
Maksimum	100,00
Opseg	80,00

1.3. Odgovornost i smjenjivost vlasti

Odgovorna vlast je ona koja državne interese i interese građana stavlja na prvo mjesto, a nikako interese pojedinaca na vlasti ili onih koji su joj bliski. Demokratsko društvo mora da stvori efektivne i efikasne mehanizme koji će garantovati da će izabrana vlast biti i odgovorna građanima koji su, u krajnjoj liniji, i izvor njenog legitimiteta. Velika većina post-socijalističkih društava je imala ili se još uvijek susreće sa problemima ovog tipa, zato je bilo itekako važno vidjeti kako crnogorski građani percipiraju ovo pitanje.

Smjenjivost vlasti je pitanje koje je jako važno u crnogorskom kontekstu. Činjenica da je od demokratskih promjena sa početaka devedesetih do danas na svim održanim izborima pobjeđivala jedna partija, dovoljan je razlog da vidimo šta o tome misle crnogorski građani. Pritom treba imati u vidu da smjenjivost vlasti jeste princip demokratskog društva, ali kao princip on ne znači da vlast mora biti de facto smijenjena na nekim izborima, već da demokratski mehanizmi moraju obezbijediti smjenjivost vlasti. Dakle, u ovom pogledu treba praviti razliku između mogućnosti (smjenjivost), koju treba da obezbijedi politički sistem i fakticiteta (smjena) kao posljedice koja nije nužna.

Kada je o rezultatima mjerenja ove dimenzije riječ (tabela 3), u poređenju sa prethodnim istraživanjem, najprije je jasno da u nekoliko aspekata imamo negativne trendove. Tu je, prije svega, **smjenjivost vlasti kako na državnom tako i na lokalnom nivou, ali i kada je riječ o odgovornosti ministara i ministarstava**. U ova tri aspekta mjerene vrijednosti su čak niže od vrijednosti koje smo mjerili 2008. godine, dakle, riječ je o izraženom negativnom trendu. I kada je riječ o **legitimnosti vlasti te odgovornosti vlasti**, trendovi su negativni, i oni su ispod nivoa 2009. godine, ali iznad nivoa 2008. godine. Dakle, ovo su četiri aspekta na kojima se mora insistirati u narednom periodu. Kada je riječ o ostalim aspektima, riječ je o blagom poboljšanju, koje u nekim slučajevima ne prelazi granicu statističke značajnosti u odnosu na 2009. godinu.

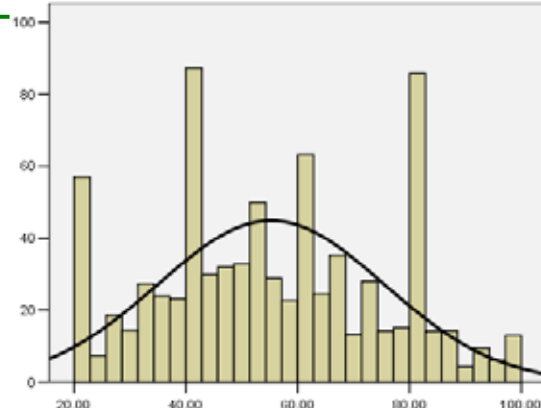
Tabela 3 – Odgovornost i smjenjivost vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	2006.	2007.	2008.	2009.	2012.	SD
Državna vlast u službi građana	2.35	2,39	2,58	2,57	2,62	1,221
Lokalna vlast u službi građana	2.46	2,48	2,66	2,66	2,68	1,195
Odgovornost i savjesnost državne uprave u pružanju usluga građanima	2.44	2,47	2,71	2,68	2,72	1,148
Odgovornost i savjesnost lokalne samouprave u pružanju usluga građanima	2.53	2,54	2,73	2,71	2,81	1,169
Odgovornost i savjesnost poslanika u Skupštini	2.26	2,32	2,49	2,47	2,68	1,165
Odgovornost i savjesnost ministarstava i ministara	2.43	2,44	2,67	2,73	2,66	1,171
Smjenjivost državne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama	2.71	2,77	2,87	2,89	2,80	1,292
Smjenjivost lokalne vlasti na izborima i u skladu sa demokratskim procedurama	2.89	2,88	3,08	3,06	2,93	1,295
Legitimnost vlasti	2.91	3,12	3,33	3,29	3,01	1,322

Odgovornost vlasti i zaštita interesa građana 2,30 2,32 2,60 2,55 2,76 1,264

Tabela 3.1. – Odgovornost i smjenjivost vlasti - SKOR

Parametri	Statistika
Aritmetička Sredina	55,2233
95% Interval povjerenja	OD 53,8163 DO 56,6303
Medijana	54,0000
Varijansa	409,305
Standardna devijacija	20,2313
Minimum	20,00
Maksimum	100,00
Opseg	80,00

1.4. Profesionalizam u radu organa vlasti

Demokratija danas u velikoj mjeri zapravo predstavlja vladavinu tehnokratije. Znanje i profesionalizam jesu osnov za efikasno funkcionisanje demokratskih institucija. Konsekventno, profesionalizam u radu i stručna osposobljenost pojedinaca koji se nalaze na vladajućim pozicijama, neophodna je da bi društvo funkcionisalo na pravi način. To podrazumijeva da je glavni princip prilikom popunjavanja određenih pozicija prije svega rezultat i stepen obrazovanja, a ne nepotizam ili drugi lični interes. Prema tome, smatrali smo da bi bilo dobro vidjeti šta crnogorski građani misle o ovom pitanju. Dodatno, sastavni dio ove dimenzije jeste i odnos većine prema manjini kada su u pitanju stručni i kompetentni argumenti.

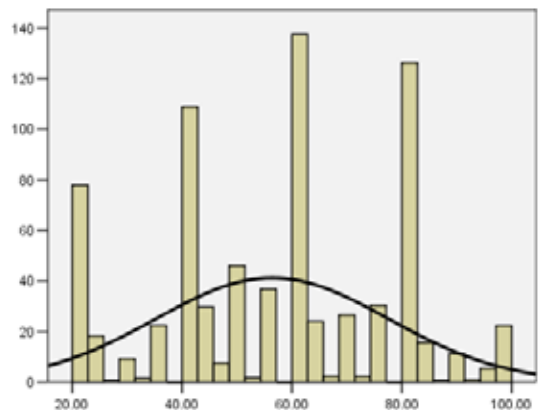
Rezultati istraživanja ove dimenzije **nedvosmisleno ukazuju u svakom pojedinom aspektu na to da je riječ o negativnim trendovima**. Dakle, u svakom pojedinom aspektu mjerenja profesionalizma u radu vlasti, građani Crne Gore smatraju da je situacija lošija nego što je bila 2009. godine, a situacija je utoliko lošija ukoliko primijetimo da su vrijednosti niže u odnosu na 2008. godinu. Prema tome, riječ je o dugoročno negativnom trendu, **te se mora posebno u narednom periodu povesti računa o jačanju svih aspekata koji bi ojačali profesionalizam u radu vlasti na svim nivoima**.

Tabela 4 - Profesionalizam u radu organa vlasti - prikaz svih indikatora

Indikatori	2006.	2007.	2008.	2009.	2012.	SD
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u vladinim službama i ministarstvima	2.74	2,88	2,94	3,00	2,87	1,188
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u lokalnoj vlasti	2.65	2,73	2,88	2,85	2,83	1,182
Profesionalnost i stručna osposobljenost činovnika u Skupštini i njenim tijelima	2.69	2,80	2,86	2,94	2,85	1,170
Uvažavanje manjine od strane većine na svim nivoima vlasti	2.44	2,53	2,67	2,69	2,74	1,184

Tabela 4.1 - Profesionalizam u radu organa vlasti - SKOR

Parametri	Statistika
Mean	56,3975
95% Interval povjerenja	OD 54,8964 DO 57,8987
Medijana	60,0000
Varijansa	448,629
Standardna devijacija	21,1809
Minimum	20,00
Maksimum	100,00
Opseg	80,00

1.5. Sumarni pokazatelji područja demokratičnosti političkih procesa

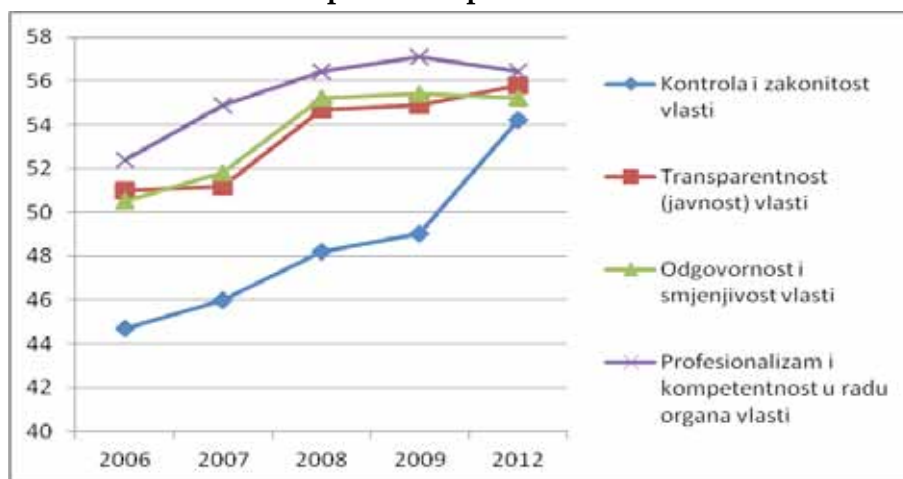
U tabeli 5¹ dat je uporedni prikaz svih dimenzija, kao i trend u odnosu na prethodna istraživanja. Rezultati ukazuju na to da je do napretka došlo jedino kada je riječ o **kontroli i zakonitosti vlasti**, dok u svim ostalim dimenzijama mjerimo stagnaciju. U tom smislu, i razlike koje se numerički mogu uočiti ne mogu se okvalifikovati kao statistički značajne. Prema tome, ostaje **da se dodatno ulože napor u jačanju kontrole, transparentnosti, odgovornosti i profesionalizmu u radu vlasti.**

¹ Kumulativni skorovi su uvijek dati u opsegu od 20 – 100, pri čemu je 100 maksimalna vrijednost.

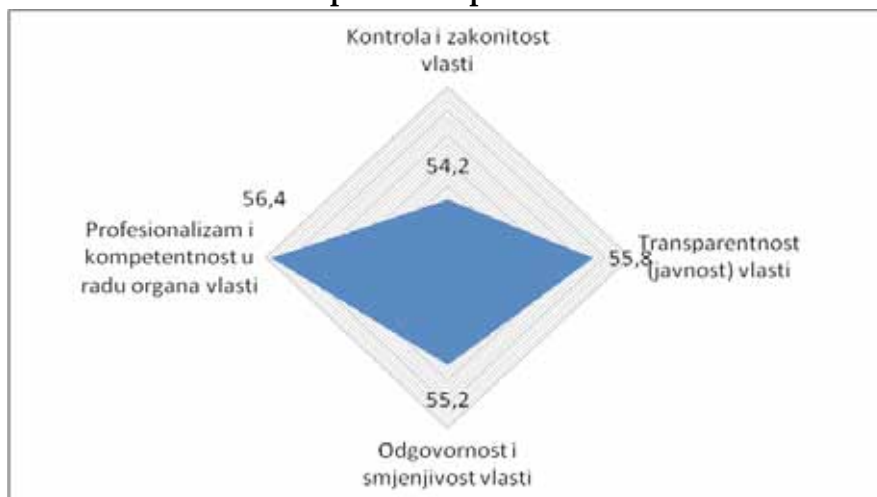
Tabela 5 - Politika i vlast - sumarno po dimenzijama

Dimenzije	2006	2007	2008	2009	2012	t stat.
Kontrola i zakonitost vlasti	44,7	46,0	48,2	49,0	54,2	7,08 ; p<0,01 ;
Transparentnost (javnost) vlasti	51,0	51,2	54,7	54,9	55,8	1,21 ; p>0,05 ;
Odgovornost i smjenjivost vlasti	50,5	51,8	55,2	55,4	55,2	0,03 ; p>0,05 ;
Profesionalizam i kompetentnost u radu organa vlasti	52,4	54,9	56,4	57,1	56,4	0,92 ; p>0,05

Grafik 5.1 - Demokracija političkih procesa - TREND

Grafik 5.2 - Demokracija političkih procesa

Konačno, ukoliko analiziramo skorove po dimenzijama (grafik 5.2) u okviru demokracije političkih procesa, možemo vidjeti da, iako je u ovom aspektu ostvaren najveći napredak u odnosu na 2009. godinu, ostaje **najveći problem kada je riječ o kontroli i zakonitosti vlasti**. Dakle, i dalje ostaje konstatacija da se u ovom pogledu mora ostvariti ključni progres kako bi se podigao ukupni demokratski kapacitet crnogorskog društva u aspektu političkih procesa.

PUBLIKACIJE

Vodič kroz Zakon o zabrani diskriminacije

Podgorica, 6. decembar 2012.

Da bi građani Crne Gore, kao potencijalni počinioci i/ili žrtve djela diskriminacije stekli svijest o društvenoj i konkretnoj opasnosti koje ona sa sobom nosi i naučili kako se boriti protiv nje, nužno je da usvoje što potpunija znanja o diskriminaciji, njenim uzrocima i posljedicama. Oslanjajući se na konkretne primjere iz prakse, Vodič koji je pred Vama pruža konkretna znanja i smjernice kako se izboriti i spriječiti diskriminatorno postupanje.

Vodič je dostupan na crnogorskom i albanskom jeziku, a možete ga pronaći putem sljedećeg linka:

<http://cedem.me/sr/publikacije/viewdownload/13-publikacije/359-vodi-kroz-zakon-o-zabrani-diskriminacije.html>

Inkluzija Roma u Evropi - Primjeri dobre prakse u Crnoj Gori

Podgorica, 28. decembar 2012.

U okviru projekta Inkluzija Roma u Evropi - Primjeri dobre prakse u Crnoj Gori, CEDEM je priredio istoimenu publikaciju koja ima za cilj da podstakne i afirmiše primjere dobre prakse u inkluziji Roma na lokalnom nivou. Publikacija je pripremljena uz podršku Fondacija za otvoreno društvo iz Budimpešte, kroz Program Mreže gradonačelnika za bolji pristup EU fondovima za inkluziju Roma (MERI).

Publikacija je nastala kao rezultat zajedničkog rada predstavnika civilnog društva i lokalnih samouprava u Beranama, Bijelom Polju, Nikšiću, Tivtu, Kotoru, Budvi i Herceg Novom sa ciljem da doprinese jačanju integracije na lokalnom nivou, ali i afirmaciji uloge lokalnih samouprava u primjeni politika socijalne inkluzije. Publikacija sadrži primjere dobre prakse koji se odnose na podršku inkluziji Roma i Egipćana, u oblastima stanovanja, obrazovanja, zapošljavanja, lokalnog razvoja, socijalne zaštite i razvoja romskog civilnog društva.

Publikaciju možete preuzeti sa CEDEM-ove internet stranice: <http://cedem.me/sr/publikacije/viewdownload/13-publikacije/369-inkluzija-roma-u-evropi-primjeri-dobre-prakse-u-crnoj-gori.html>

